

På verdig vis

*En undersøkelse av presters håndtering av brød
og vin som er til overs etter nattverdfeiringen*

Steffen Torsteinsen Aune

Veileder: Førsteamanuensis Merete Thomassen

Fordypningsoppgave i teologi
Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo

Vår 2021

Sammendrag

I denne fordypningsoppgaven har jeg undersøkt: Hva er presters praksis med elementene etter endt nattverdfeiring? Hva forteller praksisen om prestenes nattverdsyn? Er prestenes syn i samsvar med Den norske kirkes nattverdlære og bestemmelser?

Gjennom en spørreundersøkelse blant Den norske kirkes prester har oppgaven gitt et innblikk i en hittil udokumentert praksis om hva prester gjør med elementene etter måltidet. Her ble det avdekket store variasjoner i praksiser for håndtering av elementene. Når det gjelder håndtering av brød, er det et flertall av prestene som legger brødet tilbake i esken, mens det blant de resterende er variasjoner av praksiser. Når det gjelder håndtering av vin viser det langt større variasjoner av praksiser. Flest prester heller vinene i vasken, men forskjellene til andre praksiser er marginale.

Spørreundersøkelsen var utformet med kombinasjon av åpne og lukkede spørsmål, såkalt metodetriangulering. Bruken av metodetriangulering i forskning gir en bedre forståelse av fenomenet man ønsker å studere gjennom at datamaterialet både kan kvantifiseres, men også utdypes og forklares, og gjennom bruken av begge disse metodene styrkes tilliten til konklusjonen fra studien I mine analyser gjorde jeg bruk av statistikkprogrammet STATA versjon 16.1 til å analysere de kvantitative dataene, og analyseprogrammet NVivo ble brukt i kodingen av de kvalitative dataene.

Undersøkelsen av vist at det er store variasjoner i praksiser for å håndtere elementene etter nattverden. Funnene indikerer også variasjoner i nattverdsyn med innslag av katolsk og symbolsk forståelse. Flertallet gir uttrykk for en luthersk nattverdforståelse, men det er innbyrdes ulik forståelse av dette.

Forord

Det er sjelden ting går som planlagt, det gjelder også denne fordypningsoppgaven. Jeg startet med oppgaven i 2018 og gjennomførte spørreundersøkelsen, men av ulike årsaker tok det tre år før jeg endelig kom i havn. Takk til Harald Hegstad som gav meg ideen til denne undersøkelsen mens jeg var student ved MF. Med et nysgjerrig sinn og sans for liturgi og praksiser var denne undersøkelsen midt i blinken for meg. Det har vært lærerikt og morsomt, men samtidig utfordrende å jobbe med denne oppgaven. Jeg hadde ikke kommet i mål uten veiledning, hjelp og heiarop. Det er mange som fortjener en takk.

Jeg retter en stor takk til min gode veileder Merete Thomassen. Tusen hjertelig takk for din entusiasme og interesse for prosjektet mitt. Takk for at du hele veien har hatt troa på meg og holdt fast i progresjonen gjennom stadige veiledninger. Takk for ditt engasjement og tydelige tilbakemeldinger.

Tusen hjertelig takk til min private biveileder Anja. Takk for at du i innspurten med din egen doktordisputas støttet meg gjennom analyser i STATA, og veiledet meg gjennom min metodiske frustrasjon. Takk også for fine diagram og tabeller.

Tusen takk til Kristina og Ingjerd for korrekturlesing, det har vært til stor hjelp. En stor takk til Einar for lånet av kontor, for gjennomlesing og gode diskusjoner.

Takk til deg kjære Bjørn Kåre, for din tålmodighet, støtte og oppmuntrende ord.

Takk til de 372 prestene som tok seg tid til å svare på undersøkelsen.

En stor takk til Nidaros bispedømme og biskop Herborg, som gir meg vikariater slik at jeg har mulighet til å komme i mål med studiene. Takk til prost Nils Åge for tilrettelegging av jobb og studier.

Sist, men ikke minst, tusen takk til mamma og pappa, familie, venner og kollegaer for at dere har heiet meg frem.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	2
Forord.....	3
Innholdsfortegnelse	4
1.0 Innledning.....	6
1.1 Problemstilling og oppbygging	6
2.0 Utviklingen av luthersk nattverdlære	8
2.1 Nattverden i middelalderen	8
2.2 Kampen mot kirken i Roma.....	9
2.2.1 Skriftet om kirkens babylonske fangenskap	10
2.2.1.1 Kirkens fangenskap av vinen	11
2.2.1.2 Realpresensens fangenskap	11
2.2.1.3 Messeofferets fangenskap	12
2.3 Den indrereformatoriske striden.....	12
2.3.1 Skriftet om Kristi nattverd.....	13
2.3.2 Reformert nattverdsyn.....	14
2.3.3 Den lutherske nattverdlæren tar form.....	14
2.4 Oppsummering	16
3.0 Den norske kirkes nattverdlære.....	17
3.1 Reformasjonen kommer til Danmark-Norge.....	17
3.1.2 Kirkeordinansen	17
3.2 Utviklingen av nattverdliturgien fra 1537 til i dag	18
3.3 Oppsummering	21
4.0 Den norske kirkes bestemmelser og anbefalinger.....	22
4.1 Sakramentforvaltning	22
4.2 Liturgi og bestemmelser	22
4.2.1 Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten.....	23

4.3	Økumenikk	23
4.4	Oppsummering	24
5.0	Metode.....	25
5.1	Design, respondenter og datainnsamling.....	25
5.2	Spørreskjema	25
5.3	Analyser.....	26
5.4	Metodiske betraktninger	27
6.0	Resultat og analyse.....	29
6.1	Spørsmål 1: Hva gjør du med oblat/brød etter at nattverdfeiringen er over?	29
6.1.1	Kommentarer til spørsmål 1	30
6.1.2	Oppsummering	35
6.2	Spørsmål 2: Hva gjør du med vin etter at nattverdfeiringen er over?	36
6.2.1	Kommentarer til spørsmål 2	38
6.2.2	Oppsummering	42
6.3	Spørsmål 3: Hvorfor har du valgt denne praksisen?.....	43
6.3.1	Kommentarer til spørsmål 3	44
6.3.2	Oppsummering	51
6.4	Spørsmål 4: Gi en kort teologisk refleksjon.	52
6.4.1	in usu	58
6.5	Oppsummering	61
7.0.	Drøfting	62
8.0	Konklusjon	69
	Litteratur.....	70
	Vedlegg 1	72
	Vedlegg 2	74

1.0 Innledning

Kan håndteringen av nattverdelementer som har blitt til overs si noe om hva slags nattverdteologi prester i Den norske kirke har? Utgangspunktet for denne oppgaven er observasjoner jeg har gjort over flere år. Noen prester drikker opp vin som er til overs etter nattverdfeiringen, andre slår den ut i vasken, mens enkelte bruker den til matlaging. Noen spiser opp oblatene etter nattverdfeiringen, noen legger dem tilbake i oblatesken, og noen legger den i en sølvboks som hører til i kirken. Hva sier det om synet på realpresensen? Er det samsvar mellom Den norske kirkes nattverdsteologi, retningslinjene for håndtering av elementene og det den enkelte prest gjør? Hvilken nattverdteologi ligger til grunn for den enkeltes praksis?

I denne fordypningsoppgaven ønsker jeg å undersøke hva prester i Den norske kirke gjør med elementene som er igjen etter nattverdfeiringen gjennom en empirisk undersøkelse som vil bli presentert i metodekapitlet. Jeg har ønsket å undersøke om denne ulike praksisen viser en klassisk luthersk nattverdsforståelse, om det finnes spor av katolsk eller reformert nattverdsteologi, og om det finnes andre teologiske trekk som hittil ikke er kartlagt. Spørreundersøkelsen gir ikke bare innblikk i presters praksis og nattverdteologi, men viser også ansvarsfordeling blant kirkelige ansatte, økonomisk problematikk og en rekke andre forhold som det er viktig å undersøke. Ved å utforme spørreundersøkelsen med åpne spørsmål har jeg fått innblikk i presters nattverdsforståelse og en rekke andre tilstøtende forhold rundt nattverdsforvaltningen som gir ny kunnskap om en hittil udokumentert praksis.

1.1 Problemstilling og oppbygging

Utgangspunktet for denne oppgaven var å kartlegge hva prester i Den norske kirke gjør med brød og vin som er til overs etter nattverdfeiringen. Ved hjelp av undersøkelsens data vil jeg svare på følgende problemstilling:

Hva er presters praksis med elementene etter endt nattverdfeiring? Hva forteller praksisen om prestenes nattverdsyn? Er prestenes syn i samsvar med Den norske kirkes nattverdlære og bestemmelser?

For å forstå bakgrunnen for kirkens nattverdlære gis det i kapittel 2 en redegjørelse for utviklingen av den lutherske nattverdlæren. I kapittel 3 gis det en innføring i liturgiutviklingen

fra reformasjonen kom til Danmark-Norge og frem til vår tid. Og i kapittel 4 gis det en innføring i Den norske kirkes liturgi og bestemmelser. I kapittel 5 redegjøres det for metode og undersøkelsens gjennomføring. I kapittel 6 presenteres resultatene av undersøkelsen, og i kapittel 7 vil funnene bli drøftet ved bruk av teorien som ble presentert i kapittel 1-4.

2.0 Utviklingen av luthersk nattverdlære

I dette kapitlet vil det gis en kort fremstilling av Luthers nattverdlære, en sentral del av dette er Luthers forståelse av realpresensen. Allerede i det første århundre utviklet det seg en forståelse av at brød og vin er Kristi kropp og blod. I *Early Christian Doctrines*¹ viser Kelly til at det tidligkristne skriftet *Didache*² omtaler brød og vin som hellig. Han trekker frem at Ignatius erklærte nattverden som Kristi kropp. Justin og Irenaeus beskrev på en ulik måte en forvandling av brød og vin i tilknytning til nattverden. Denne tidligkristne forståelsen av Kristi nærvær i nattverdelementene var gjenstand for diskusjon i århundrene som fulgte. Ifølge Gary Macy³ er det spesielt utviklingen av læren i det ellefte århundre som er opphavet til de delene av nattverdlæren som 1500 tallets reformatorer tok ett oppgjør med. Før presentasjonen av Luthers reformasjon gis det en kort presentasjon av hovedmomentene i læren fra middelalderen som dannet grunnlaget for Luthers reaksjon.

2.1 Nattverden i middelalderen

I sin fremstilling i kapitlet *The medieval Inheritance*⁴ tar Macy utgangspunkt i realpresensen og dens betydning for utvikling av både lære og praksiser i middelalderen. Der peker han blant annet på at det i løpet av denne perioden ble en sentrering rundt Kristi nærvær i brød og vin. Dette som en konsekvens av en ny forståelse av ordinasjon til kirkelig embete og spesielt prestens ordinasjon som gav ham makt til å fremkalle Kristi nærvær i elementene. Denne sentreringen om Kristi nærvær førte til at nattverden ble høydepunktet i gudstjenesten, og spesielt det øyeblikket hvor brød og vin forvandlet seg til Kristi legeme og blod. Dette ble gjerne markert med å ringe med kirkens klokker. Som en konsekvens av denne forvandlingen, ble brødet som nå var Kristi legeme oppbevart på alteret, og det ble vanlig at prester og menighet bøyde hodet i ærbødighet for Kristi legeme. Denne praksisen utvikler seg videre til en egen feiring av det konsekrede brødet. Konsekvensen av denne hengivenheten til Kristi nærvær i brødet beskriver Macy på følgende måte: «*How devotion to the real presence was quite rapidly shifting the focus of the liturgy towards viewing rather than receiving the consecrated bread and wine*»⁵

¹ J. N. D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, 5. rev. ed. ed. (London: Black), 197-98.

² «Didache er en forkortelse for De tolv apostlers lære, som er et skrift fra tidligkristen tid. Didache er kalt «den eldste kirkeordning» og gir ganske konkrete råd i mange liturgiske og organisatoriske spørsmål» "Didache," <https://snl.no/Didache>.

³ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, vol. Vol. 46, Brill's Companions to the Christian Tradition (Leiden: Brill, 2014), 16.

⁴ *Ibid.*, 15-39.

⁵ *Ibid.*, 20.

I samme periode oppstår ifølge Macy, den første virkelige kampen om forståelsen av realpresensen, der flere av datidens teologer kranglet om forståelsen av Kristi nærvær i brød og vin. Til slutt ender man opp med en forvandlingsforståelse som omtales som transsubstansiasjon. Første gang ordet transsubstansiasjon ble uttrykt var under det fjerde laterankonsil i år 1215. Den klassiske forståelsen av transsubstansiasjonen tilskrives Thomas Aquinas. Der han ved bruk av aristoteliske begreper som aksidenser og substans formet læren om forvandlingen av brød og vin til Kristi kropp og blod. Denne forvandlingen forklares med at substansen til brød og vin forvandles til substansen av Jesu legeme og blod. Mens det ytre, aksidensen, det vi ser, smaker og lukter forblir det samme. I følge Macy mente kritikerne i det sekstende århundre at denne forklaringen var så komplisert og krevde så spesialisert kunnskap at menighetens møte med Kristus forsvant i en labyrint av forklaringer.⁶

Et annet moment og kanskje det viktigste i Luther sitt oppgjør, var forståelsen av messen som et offer. I likhet med forståelsen av nattverden som Kristi legeme og blod kan også forståelsen av nattverden som et offer spores tilbake til det første århundre, eller tidligere. Kelly⁷ forklarer at bakgrunnen for offertanken i nattverden var hentet hos profeten Malaki og hans profeti om Gud som avviser det jødiske offer. Det jødiske offeret avvises til fordel for et rent offer. I det første århundre ble dette sett på som en profeti om nattverden. Brød og vin i nattverden ble forstått som det rene offer i profetien. Denne forståelsen videreutvikler seg i løpet av det tredje århundre til en forståelse av nattverden som en etterligning, eller gjentakelse av Jesus offer på Golgata. Der Jesus død og oppstandelse var utgangspunktet. Til forskjell fra forståelsen av realpresensen, var ifølge Macy offertanken ikke et stort tema før reformasjonen.

2.2 Kampen mot kirken i Roma

I sin redegjørelse i «Eucharist in the Reformation»⁸ beskriver Volker Leppin Luthers første skritt i utviklingen av nattverdlæren for fellesskapsteologi, hvor han viser til Luthers tidlige forståelse av nattverden som fellesskap med Kristus og alle hans hellige, og senere hans forståelse av nattverden som Kristi testamente. Erik Kyndal beskriver også denne tidlige forståelsen hos Luther i *Nadverlære Og Nadverfællesskab*⁹. Her trekker han frem Luthers preken om «Kristi hellige, sanne legemes sakrament» som et viktig punkt i utviklingen av

⁶ Ibid., 23-30.

⁷ Kelly, *Early Christian Doctrines*.

⁸ Wandel, *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 39-56.

⁹ Erik Kyndal, *Nadverlære Og Nadverfællesskab : Den Lutherske Nadverlære Kritisk Belyst Ud Fra Ny Testamente Og Den Økumeniske Samtale I Nutiden*, Gads Mosaik-Serie (København: Gad, 1984).

Luthers forståelse av nattverden. Luther uttrykker her at vi gjennom deltagelse i nattverden blir vi forent med Kristus og alle hans hellige. Og får derigjennom tilsigelse for synd og skyld. Luther forklarer nattverden med et tegn, en tilsigelse, og et bilde. Tegnene i nattverden forklarer han med det oldkirkelige bildet om alle kornene som gir avkall på sin skikkelse for å bli malt til mel og bakt til det ene brød. På samme måte har Kristus av kjærlighet gitt avkall på sin skikkelse og ikledd seg vår skikkelse for å bli ett med oss. Som brødet blir ett med den som spiser, blir Kristus ett med oss, og på denne måten kan vi være næring for hverandre. Kyndal hevder at grunnmotivet i Luthers fremstilling av nattverden på dette tidspunktet er at fellesskapet med Kristus også er et fellesskap med menigheten. Han hevder at Luther anser fellesskapene som forpliktende, noe som virkelig kommer til uttrykk i prekenens siste del, der Luther tar et oppgjør med datidens katolske brorskap. Luther mente deres oppførsel strider mot det kristne fellesskapet i menigheten, fordi de gjorde forskjell på folk og kun var opptatt av brorskapets ve og vel. På denne måten strider de imot den kristne kjærligheten og fellesskapet hvor alt skal deles med hverandre. På denne måten hevdet Kyndal at Luthers nattverdlære også bærer preg av klare sosiale implikasjoner.¹⁰

Thomas H. Schattauer beskriver Luthers vei mot ny nattverdforståelse med at hans forståelse av nattverden går fra offer til måltid¹¹. Luther utvidet forståelsen av sakramentet der rett bruk blir viktig for Luther. Med rett bruk mente han at brød og vin måtte mottas og spises, og at troen var viktig for virkningen av sakramentet. Luther avviste også den gjeldende forståelsen av messen som et offer, der tanken var at nattverden var en gjentakelse av Kristi offer for at menneskene skulle få syndstilgivelsen. Med denne forståelsen utviklet det seg også ifølge Luthers syn et misbruk av messen, med feiring av privatmesser, eller votivmesser der man betalte presten for å frembringe dette offeret og derigjennom få tilgivelsen. Som Kyndal påpekte mente Luther at privatmesser ikke var Jesu hensikt med nattverden. Det er også viktig å merke seg at Luther i løpet av denne perioden fikk et stadig sterkere fokus på Bibeltekstenes ordlyd, noe som kommer til uttrykk i skriftet om kirkens babylonske fangenskap.

2.2.1 Skriftet om kirkens babylonske fangenskap

I Luthers skrift: *Skriftet om kirkens babylonske fangenskap*, var hans hensikt et ønske om en diskusjon med Romerkirken om dens teologi og sakramentforståelse. Skriftet berører flere

¹⁰ Ibid., 20-21.

¹¹ Wandel, *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 207-28. From Sacrifice to Supper

områder, men det er kritikken av nattverdlæren som er tydeligst. Luther kommer i skriftet med en tredelt kritikk mot Romerkirkens nattverdlære, tre fangenskap som Luther selv kaller det i skriftet oversatt til norsk av Lønning og Rasmusen¹²; Sakramentets fangenskap gjennom vinen, transsubstansiasjonslæren og messeofferet.

2.2.1.1 Kirkens fangenskap av vinen

I det første punktet angriper Luther Romerkirkens praksis om ikke å dele ut vin til lekfolk. Med utgangspunkt i innstiftelsesordene i Matt 26,27 der Jesus selv sier «Drikk alle av det!», hevder Luther her at nattverden ikke blir feiret slik Jesus selv innstiftet den. Bak det ligger også Luthers forståelse av det allmenne prestedømme for alle troende. Både prester og lekfolk hadde samme rett til frelse, så hvorfor skulle de da ikke motta nattverden på samme måte?¹³

2.2.1.2 Realpresensens fangenskap

Leppin har i sin gjennomgang brukt følgende overskrift: «*The Captivity of the Presence of Christ, Defined by Transubstantiation*»¹⁴. Overskriften forklarer at det Luther slet med ikke er selve realpresensen, men den kompliserte forklaringen. Noe Luther selv beskriver på følgende måte:

Kirken har da også gjennom mer enn tolv hundre år trodd det rette her, og de hellige fedrene har aldri noe sted vært inne på denne 'transsubstansiasjonen' (et uhyrlig ord, bygd på rene drømmerier!), før Aristoteles' oppdiktete filosofi begynte å herje i kirken de siste tre hundre årene.¹⁵

Luther skjønner ikke momentet med en filosofisk forklaring, og fortsetter i skriftet med følgende:

Hvorfor skulle ikke Kristus likeså vel la sitt legeme være til stede i brødets substans som i dets aksidenser? Se bare på de to substansene ild og jern: i glødende jern blander de seg på en slik måte at de begge er både ild og jern¹⁶

¹² Martin Luther, Inge Lønning, and Tarald Rasmussen, *Verker I Utvalg : B. 2*, vol. B. 2 (Oslo: Gyldendal, 1979).

¹³ Wandel, *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 46.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ *Verker I Utvalg : B. 2*, B. 2, 106.

¹⁶ Ibid.

Som Leppin påpeker, er ikke Luther her ute etter å finne en alternativ forklaring til transubstansiasjonen. I tillegg til beskrivelsen ovenfor hevdet Luther senere at brød og vin ville bestå ved siden av Jesu legeme og blod. Det viktigste for Luther var ikke hvordan, men at Jesu legeme og blod var til stede på alteret. Luther understreket at han var villig til å tro på Kristi nærvær, selv om han ikke skulle skjønne hvordan dette skjedde. Bibelens ord ble viktigst for Luther, og ifølge Leppin er nøkkelen til å forstå hva som skjedde i nattverden Luthers innsikt i Kristi to naturer, som blir et viktig tema i konflikten med Huldrych Zwingli.¹⁷ Dette vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

2.2.1.3 Messeofferets fangenskap

Luther beskriver det tredje fangenskapet som det verste av dem alle. Som Schattauer påpekte, avviste Luther offertanken. For Luther var denne tanken utenkelig når det ikke fantes Bibelsk belegg som støttet den. Luther avviste så gjentagelsen av Kristi offer med å vise til Hebreerne 7,27 og slo fast at Kristi offer ble frembåret en gang for alle. Videre forstår Luther messen (nattverden) som en gave, messen er noe vi mottar mens offer er noe vi gir. Gaven er løfte om syndenes tilgivelse som Gud har gitt oss gjennom sin død. Luther sammenligner løftet med et testamente, og viser til Gud som testator, som gjennom sitt testamente gir løftet om tilgivelse av våre synder. Med denne begrunnelsen avviser Luther tanken om at messen er et offer til Gud som skal gi noe tilbake. Siden messen er en gave mener Luther det ikke krever mer enn tro av oss for å motta gaven. For det er gjennom troen at løftet stadfestes hevder Luther.¹⁸

2.3 Den indrereformatoriske striden

I boken, «*Martin Luther: An Introduction to His Life and Work*»¹⁹ mener Bernhard Lohse at årsaken til konflikten om nattverden blant reformatorene kan forstås ut ifra to faktorer. Det ene er transubstansiasjonslæren som bakteppe for striden. Det andre er nattverdens sentrale betydning helt fra kirkens begynnelse. Selv om Luther tydelig avviste transubstansiasjonslæren, fastholdt han gang på gang realpresensen, på linje med hvilken som helst middelalderteolog. Det første oppgjøret på reformatorisk side står mellom Luther og Andreas Bodenstein von Karlstad. Luther gikk til rette med Karlstad og hans avvisning av realpresensen, samt hans avvisning av at nattverden var et nådemiddel. I sitt forsvar hevdet

¹⁷ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 46.

¹⁸ *Ibid.*, 207-08.

¹⁹ Bernhard Lohse, *Martin Luther : An Introduction to His Life and Work*, *Martin Luther : Eine Einführung in Sein Leben Und Sein Werk* (Edinburgh: Clark, 1987).

Luther et skille mellom den ene tilgivelsen vi har fått og det som gjentas hver gang vi mottar nattverden. Tilgivelsen har vi fått en gang for alle, men utdelingen av denne tilgivelsen gjentas igjen og igjen gjennom nattverden. I følge Lohse førte oppgjøret med Karlstad til at Kristi reelle nærvær i nattverden ble enda viktigere for Luther²⁰. Det virkelig store oppgjøret på reformatoriskside er Luthers oppgjør med Zwinglis nattverdlære. Zwingli var leder av reformasjonen i Sveits, og hadde i likhet med blant annet Karlstad utviklet en forståelse av nattverden som et symbolsk minnemåltid der det kun var snakk om et åndelig nærvær. I følge Lohse tar Luther det endelige oppgjør med Zwingli og svermernes nattverdlære i skriftet «Om Kristi Nattverd».

2.3.1 Skriftet om Kristi nattverd

Luther skrev dette skriftet i år 1528²¹ som et tilsvarende til Zwingli, Oekolampad, Schwenckfeldt og Krautwald, som han i skrifte omtaler som svermerne. Luther tar i tur og orden et oppgjør med deres nattverdlære. Og det er spesielt skriftets første del som er aktuell å se nærmere på. Der Luther tar et oppgjør med Zwingli og hans nattverdlære. Zwingli hadde kommet frem til at nattverden ikke lenger var et sakrament hvor frelsen ble formidlet gjennom brød og vin, men et minnemåltid hvor det er mottagernes tro og deres indre som er midlet for å få kontakt med Kristus som bare ved sin Ånd kunne være til stede, for hans legeme var i himmelen ved Faderens høyre.²² Bakgrunnen for de ulike forståelsene av hvordan Kristus er til stede i nattverden, var deres syn på Jesu to naturer. Ifølge Carter Lindberg hadde Zwingli begynt å forstå ordet «er» i innstiftelsesordene, som «symboliserer». Denne forståelsen var inspirert av Zwinglis forbilde, humanisten Erasmus som var inspirert av den Platonske dualismen og dens skille mellom ånd og legeme. Med denne forståelsen kunne Zwingli hevde dette skillet av Åndelige Kristus og Kristi legeme som var i himmelen²³. Striden om denne åndelige forståelsen gikk på forståelsen av Johannes 6,63 «Det er Ånden som gjør levende, kjøtt og blod duger ikke». Luther på sin side mente det var Guds ord som utpekte forholdet mellom «dette» og «min kropp» i innstiftelsesordene. Dette forholdet kunne overhodet ikke forstås billedlig, symbolsk eller metaforisk. Dersom Kristus er reelt til stede må det forstås som at hele han er til stede ikke bare symbolsk.²⁴ For å kunne forklare realpresensen gjør Luther bruk av den skolastiske doktrinen om ubikviteten og utvikler denne videre. Siden Jesus steg opp til

²⁰ Ibid., 72.

²¹ *Verker I Utvalg : B. 5*, vol. B. 5, Martin Luther Verker I Utvalg (Oslo: Gyldendal), 58-239.

²² Ibid., 58.

²³ *The European Reformations*, 2nd ed. ed. (Chichester: Wiley-Blackwell), 181-82.

²⁴ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 51-52.

himmelen, har hans menneskelige natur vært allestedsnærværende. Dette hevdet Luther som en konsekvens av den guddommelige naturens enhet med den menneskelige naturen i Kristi person. Ved at Kristi to naturer er ett kan de ikke deles, og dermed kan ikke bare den åndelige delen være til stede i nattverden. Ei heller kan Kristi kropp bare knyttes til himmelen, slik Zwingli hevder. I likhet med Gud kan Kristus være til stede i alt og alle for vår frelse, men da kun som den Korsfestede.²⁵ Striden mellom Zwingli og Luther ender ifølge Lohse på mange måter med Marburgdisputasen. Der kaller Filip av Hessen sammen reformatorene med et ønske om å oppnå enighet. Det ble enighet på mange områder, men ikke om nattverdlæren.

2.3.2 Reformert nattverdsyn

Uenighetene på reformatorisk side førte til splittelser, der den reformerte, eller kalvinske kirke var en av disse. Ifølge Rasmussen var utspringet til det reformerte synet knyttet til Zwingli Heinrich Bullinger, Martin Bucer og Jean Calvin.²⁶ Michael Allen gir i *The Oxford handbook of sacramental theology* en poengtert beskrivelse av den reformerte nattverdlæren. Han viser til de ulike måtene de tre reformerte teologene Zwingli, Bullinger og Calvin brukte for å relatere Kristi person til nattverden. Der Zwingli stod for et symbolsk minnemåltid hevdet Bullinger at ånden fører de troende og Kristus sammen gjennom troen, mens Calvin mener at Kristus har et fellesskap med symbolene i nattverden (brød og vin), men understreker at de aldri kan bli del av hverandre. Ifølge Calvin oppstår fellesskapet med Kristus når Ånden «drar» de troende opp til Kristus i himmelen.²⁷

2.3.3 Den lutherske nattverdlæren tar form

Gjennom år med arbeid og stridigheter med kirken i Roma og med sine medreformatorer lander Luther sin nattverdlære. Året etter han skrev *Skriftet om Kristi nattverd* utgir Luther i 1529 sine to katekismer, en liten for lekfolk, og en stor som i hovedsak var tilsiktet prester. Her kommer han med en fremstilling av hele sin lære, inkludert nattverden.

I 1530 er riksdagen i Augsburg hvor keiser Karl forsøker å få enighet mellom reformatorene og kirken i Roma. Her blir bekjennesskriftet Den augsburgske bekjennelsen til (CA).

²⁵ Lohse, *Martin Luther : An Introduction to His Life and Work*, 73-75.

²⁶ *Reformasjonen I Nytt Lys* (Oslo: Cappelen Damm akademisk), 40.

²⁷ Michael Allen, "Sacraments in the Reformed and Anglican Reformation," ed. Hans Boersma and Matthew Levering, *Handbook of sacramental theology* (Oxford: Oxford University Press).

Bekjennelsen fikk raskt status som offisiell fremstilling av luthersk lære.²⁸ I bekjennelsen artikkel X står det følgende: «Om Herrens nattverd lærer de at Kristi legeme og blod i sannhet er til stede og blir utdelt til dem som er med og eter i Herrens nattverd. [...]»²⁹

Ifølge Harald Hegstad har man i luthersk sammenheng utvidet preposisjonsbruken til å si at «Jesu kropp gis oss i, med og under brødet og vinen»³⁰ og understreker videre at det for Luther var en viktig forutsetning å forstå nattverden som et måltid. For hensikten var å spise og drikke, og ikke oppbevare brød og tilbe det som Kristus, som ble følgene av transsubstansiasjonslæren. Hegstad peker videre på at denne tilbedelsen er noe man i luthersk tradisjon tar avstand fra og at man derfor har hevdet at det er i rammen av nattverdmåltidet brød og vin er å forstå som Jesus legeme og blod. Noe Schattauer så treffende beskriver på følgende måte:

The efforts of Luther and other Lutheran reformers reconfigured the Mass: from a Mass celebrated by a priest and understood as a sacrifice, to a communal Mass understood and practiced as Supper and served by a ministry of the Word³¹

Selv om CA ble ansett som en offisiell fremstilling av luthersk lære, er det fortsatt ulike forståelser knyttet til den lutherske *in usu*-forståelsen. Enkelte forskere peker på meningsforskjellene til Luther og Philipp Melancthon. Wandel viser til at forskere deler forståelsen av at CA bærer preg av Melancthons håp om økumenisk enighet og hans følsomhet for den politiske konteksten CA er skrevet i, og at han dermed er rundere i sin forståelse enn Luther.³² Ola Tjørhom på sin side viser til fortellinger om Luther som slikket opp nattverdsvin og anklaget en prest for å drive med Zwinglikansk vranglære etter at vedkommende la et konsektrert brød i boksen med ukonsektrert brød. Tjørhom hevder at *in usu*-prinsippet for Luthers del ikke dreide seg om en tidsbegrensning av Kristi nærvær i elementene, men heller for å påse at elementene ble brukt til det som var hensikten, nemlig å bli spist og drukket og ikke tilbedt.³³ Frank C. Senn hevdet at det å oppbevare brød og vin for å dele det ut til syke eller dødende er i tråd med den lutherske forståelsen. Ifølge Senn varer

²⁸ *Konkordieboken : Den Evangelisk-Lutherske Kirkes Bekjennelsesskrifter*, Ny norsk oversettelse. ed. (Oslo: Lunde).

²⁹ *Ibid.*, 32.

³⁰ Harald Hegstad, *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk* (Oslo: Luther, 2015), 226.

³¹ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 208.

³² Lee Palmer Wandel, *The Eucharist in the Reformation : Incarnation and Liturgy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 110.

³³ Rasmussen and Tjørhom, *Reformasjonen I Nytt Lys*, 56-57.

konsekrasjonen til hensikten er oppnådd, nemlig at elementene blir spist. Han hevder så at brød som er igjen må bli spist og vin drukket opp, eller tatt hånd om på annen verdig måte. Før han konstaterer følgende: «Any disposal practice that compromise the doctrine of the real presence would, I assure you, arouse the wrath of Dr. Luther»³⁴ Senn bygger sin påstand på Edward F. Peters og hans tolkning av Luthers in usu-forståelse. Peters viser her til flere tilfeller der Luther gjennom brev har berørt tematikken om konsekrasjonens varighet og blanding av ukonsekrert brød med konsekrert. I brevene redegjør Luther for varighet av konsekrasjonen og påpeker at det er best å spise opp brød og vin etterpå, for å unngå slike farlige spørsmål. Peters viser også til Luthers egne uttalelser om in usu-prinsippet, men runder av med å hevde at man må forstå Luthers uttalelser sammen og ikke hver for seg. Peters ender opp med å forstå Luthers intensjon om at konsekrasjonen av brød og vin er varig inntil hensikten er oppnådd, altså å bli spist opp, og runder av med følgende formulering: «To assume that there is no essential difference between consecrated and unconsecrated elements is in Luther's mind the heresy of Zwingli.»³⁵

2.4 Oppsummering

Luthers nattverdlære ble til gjennom flere år og den ble ekstra tydelig de gangene Luther selv følte noe stod på spill. Luther avviste transsubstansiasjonen, han avviste nattverden som ett gjentagende offer som gav tilgivelse for syndene, og alt misbruk knyttet til kjøp og salg av privatmesser. For Luther var nattverden en gave, og en gave er gratis, ergo trengs det ikke noe offer for å få nattverdens gave. Ei heller trengs det noen forklaring på hvorfor Jesus er til stede i nattverden, det viktigste for Luther var AT Kristus var til stede på alteret. I konflikten med sine medreformatorer, er realpresensen et viktig tema. Luther viser til at Kristus i likhet med Gud kan være nærværende alle steder. Og han avviser Zwingli og det reformerte nattverdsynets symbolforståelse, og deres åndelige forståelse av Kristi nærvær gjennom tro. For Luther knyttet troen i nattverden til det å motta frelsen, ikke til Kristi nærvær, for det er så selvsagt for Luther. Som Schattaer så fint oppsummerte det, snudde Luther nattverdlæren fra et offer til et måltid, et fellesskapsmåltid der Ordet serverer gavene. Den lutherske nattverdlæren uttrykker at Kristus kommer til oss i, med og under brødet og vinen i nattverdhandlingen, altså i bruken. Men det er også ulik forståelse av konsekrasjonens varighet.

³⁴ Frank C. Senn, *Eucharistic Body* (Fortress Press, 2017). Kindle. 102.

³⁵ "Luther and the Principle: Outside of the Use There Is No Sacrament," <http://www.ctsfw.net/media/pdfs/PetersLutherPrincipleOutsideUseNoSacrament.pdf>.

3.0 Den norske kirkes nattverd lære

Som beskrevet innledningsvis erklærer Den norske kirke seg som en evangelisk-luthersk kirke, og har to bekjennelsesskrift fra reformasjonstiden; Confessio Augustana og Luthers lille katekisme. Kirkens bekjennelsesskrifter gir uttrykk for kirkens lære, noe som gjenspeiler seg i kirkens liturgier. Norge var en del av Danmark da den lutherske reformasjonen nådde landet i 1537. Med reformasjonen kom også ny kirkeordning og liturgi. Gitt oppgavens problemstilling er det interessant å gi et kort innblikk i hvordan reformasjonen kom til Norge, samt en kort gjennomgang av nattverdliturgien fra år? 1537 til i dag.

3.1 Reformasjonen kommer til Danmark-Norge

I anledning reformasjonsjubileet i 2017 utkom boken «*Reformasjonen i nytt lys*»³⁶. I kapitlet om «Reformasjonen i Norden» belyser Rasmussen et viktig punkt når han viser til at vi ikke kan forstå den norske reformasjonen uten rammene av den danske. Norge var en del av Danmark, men nasjonalt ble reformasjonene i de to landene veldig ulike. I Danmark fremstod den som en godt planlagt fyrstereform, hvor endringer også var ønsket av folket. Tette bånd mellom danskekongen og tyske fyrster var en medvirkende årsak til at Wittenberg ble et forbilde for innføringen av reformasjonen i Danmark. For Norge sin del ble reformasjonen annerledes. Før reformasjonen hadde Norges makt og kirkelige tradisjoner vokst frem gjennom Olavstradisjonene. I 1152 ble erkebispesetet i Nidaros opprettet, og gjennom årene ivaretok erkebiskopen en sentral politisk rolle som leder av riksrådet. Med reformasjonens inntog i Danmark-Norge ble Norges makt brått revet bort. Det norske riksrådet og erkebispesetet ble fjernet. Nidaros som var Nordens religiøse sentrum, ble bare et vanlig bispedømme uten noe spesielt å vise til. Til forskjell fra Danmark var det heller ikke et krav fra det norske folk om en reform.

3.1.2 Kirkeordinansen

Hensikten med reformasjonen var ikke ønske om en liturgireform der Wandel³⁷ viser til at Luther for det meste videreførte de opprinnelige delene av messen, med unntak av det han anså som misbruk. Wandel påpeker på et annet viktig moment når hun viser til at det lutherske på ingen måte var forent i en liturgi. Det var en broket samling av liturgier som på en eller annen måte var beslektet. Luther kom først med en ordning for messen der han fjernet

³⁶ Rasmussen and Tjørhom, *Reformasjonen I Nytt Lys*.

³⁷ Wandel, *The Eucharist in the Reformation : Incarnation and Liturgy*.

det som han anså som misbruk. Den mer gjennomarbeidede ordningen kom i hans Tyske messe. Liturgien som danner grunnlaget for Kirkeordinansen, ble utviklet av Johannes Bugenhagen for Braunschweig i 1528. Bugenhagen hadde tatt utgangspunkt i Luthers revisjon av den latinske messen samt hans tyske messe. Bugenhagen delte Luthers forståelse av nattverden, der det viktigste var innstiftelsesordene og Herrens bønn. I liturgien legger Bugenhagen opp til at innstiftelsen av brød etterfølges av umiddelbar utdeling av brød, det samme gjøres for vinen. Det er Bugenhagens liturgi som danner grunnlaget for liturgien som ble innført i Danmark-Nore i 1537³⁸ *Kirkeordinans for kongerikene Danmark og Norge og hertugdømmene Slesvig-Holstein etc.*³⁹ Kirkeordinansen la bestemmelser for ny kirkeordning i Danmark-Norge. Den inneholdt blant annet føringer for gudstjenester, kirkelige handlinger, prestens lønn og arbeid for å nevne noe. Ordinansen ble utstedt 2. september 1537, men ble bearbeidet og forelå i juridisk bindende utgave først i 1539.⁴⁰ I ordinansen presiseres fellesskapet som utgangspunkt for nattverden⁴¹. Der det står at alle andre messer enn den som holdes allment for folket skal opphøre. Videre i samme punkt kommer en formaning om å påse at det innvies nok brød og vin til de som kommer. Dermed slipper man å innvie mer brød og vin senere. Til forskjell fra før deles nå brød og vin ut til alle. Det står også at utdelingen skal skje uten at presten sier noe, siden alt var tydelig og klart fra selve innvielsen. Det gjøres også klart at dersom det ikke er noen som ønsker nattverd i messen skal heller ikke brød og vin innvies «for at vi ikke skal falle tilbake igjen til misbruk av sakramentet og bruke det mot Guds befaling»⁴².

3.2 Utviklingen av nattverdliturgien fra 1537 til i dag

Helge Fæhn har i sin bok «Gudstjenestelivet i Den norske kirke»⁴³, gitt en oversiktlig fremstilling av utviklingen fra før reformasjonen og frem til 1992. Siden det er nattverden som er av interesse for denne oppgaven vil alt fokus ligge på denne delen av liturgien, med et blikk på forståelsen av realpresensen. Som jeg var inne på i kapittel 3.1, artet reformasjonen seg ulikt i Danmark og Norge. Kirkeordinansen og ny liturgi fikk raskere fotfeste i Danmark,

³⁸ Ibid., 118-19.

³⁹ Terje Ellingsen, *Kirkeordinansen Av 1537* (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2017).

⁴⁰ For Norges del ble det etter forhandlinger tilføyet et kapittel i ordinansen som lovet de gamle bispesetene en Superintendent. Til forskjell fra Danmark hvor kongen avsatte biskopene og utnevnte superintendenter, tok dette noe lengre tid i Norge. Kirkeordinansen ble etter hvert inkorporert ved hjelp av de gamle domkapitlene her til lands.

⁴¹ *Kirkeordinansen Av 1537*, 65.

⁴² Ibid., 68.

⁴³ *Gudstjenestelivet I Den Norske Kirke : Fra Reformasjonstiden Til Våre Dager* (Oslo: Universitetsforlaget).

mens det i Norge ikke ble de store forandringene før de nye superintendentene var på plass og kunngjorde den nye ordinansen. I Nidaros skjedde dette så sent som i 1546. Først i 1604 foreligger utkast til en norsk ordinans. Gjennomgangen av Kirkeordinansen viser at flere skikker rundt nattverden fortsatte som før. Som f.eks. klokking i det brød og vin ble innviet. I Stavanger stift ble det derimot holdt et klede under kommunikantenes munn for å unngå at noe skulle søles ut. Elevasjonen nevnes fortsatt i utkastet fra 1604 og det understrekes at alle skal motta nattverd i begge skikkelser.⁴⁴ Frem til 1646 ble brød og vin gitt til nattverd gjestene uten utdelingsord.⁴⁵ Når dette endres bestemmes det at brød og vin deles ut med følgende ord: «Dette er Kristi legeme (blod)»⁴⁶. Hensikten var ikke å svekke betydning av innstiftelsesordene, men derimot å vekke nattverd gjestenes oppmerksomhet når de mottok brød og vin. I 1685 kommer kirkeritualet, her videreføres utdelingsordene, men de blir mer bastant: *Dette er Jesus sande Legeme (Blod)* i tillegg kom det inn et eget nattverdønske som skulle etterfølge utdelingen med en fortolkning av hva nattverden nettopp har gitt, som Fæhn påpeker fremhevet disse endringene: «*karakteristiske sider ved ortodoksiens nattverdsyn: Jesus sanne legeme og blod er virkelig nærværende i brødet og vinen (realpresensen), og Kristus har gjort fyldest for alle våre synder (satisfaksjonen)*».⁴⁷

En annen endring som kom i 1680 årene, var at prest og klokker skulle skrive ned antallet som gikk til skriftemål. Den gang var det obligatorisk skriftemål før nattverden, så dersom man kjente antallet som skriftet kjente man også antallet nattverd gjester. Hensikten med dette var å bidra til at man ikke innviet mer brød og vin enn det som var nødvendig.

Nattverdformaningene var en viktig del av liturgien fra Luthers dager, men i første del av 1900-tallet møtte de motstand, da det kom spredte krav om endring. Noe som i sin tur førte til utarbeidelse av en ny nattverdliturgi hvor blant annet nattverdformaningene ble erstattet med en takkebønn. Utdelingsordene ble også foreslått endre ved at man fjernet «sanne» (Jesus sanne legeme/blod). Disse endringene var ifølge Fæhn de største endringer i nattverdliturgien siden reformasjonen. Ved å utelate «sande» kunne det dogmatisk sett fremstå som en

⁴⁴ Ibid., 36-57.

⁴⁵ Schattauer viser til at det i kirkeordningen til Brandenburg-Nürnberg (1533) ble brukt utdelingsord som lagde en eksplisitt forbindelse mellom brød og vin og Jesu kropp og blod (se s.226) I en revisjon av kirkeordningen i 1591 tok de et skritt videre og identifiserte elementene som «true body» and «the true blood of our Lord Jesus Christ»

⁴⁶ Fæhn, *Gudstjenestelivet I Den Norske Kirke : Fra Reformasjonstiden Til Våre Dager*, 59.

⁴⁷ Ibid., 61.

svekkelse av realpresensen. Lars Flatø⁴⁸ gir en mer utfyllende kommentar til revisjonen av nattverdliturgien som ble vedtatt i 1914. Ansvarlig for revisjonen var Gustav Jensen, og hans ønske om å fjerne ordet «sande» fra utdelingsrodene var begrunnet i at det ikke fantes i verba, og fordi det hadde en polemisk brodd, noe som ikke hørte hjemme i nattverdliturgien. Jensens forslag til nye utdelingsord var «Jesus legeme, livets brød – Jesu blod – velsignelsens kalk». Ifølge Flatø var alle biskopene for å fjerne «sande» fra utdelingsordene, men støttet ikke hans fremlagte forslag, og ønsket heller de gamle: «Dette er Kristi legeme/blod». En ny nattverdliturgi kommer på plass ved kongelig resolusjon 23. desember 1914⁴⁹. Dermed hadde man oppnådd to ønskemål ved denne revisjonen. Ordet «sande» ble fjernet og nattverdformaningen ble utelatt. Det var også revisjon av liturgiene i 1977 og 1992, men det medførte ikke de store endringene for nattverden. I 2008 sendes det fra kirkelig hold ut et høringsdokument om revisjon av kirkens gudstjenesteliv.⁵⁰ Dette høringsdokumentet danner grunnlaget for neste store liturgireform som blir vedtatt i 2011. Her vises det til en viktig endring i takkebønnen:

I denne bønnen er det gjort en rekke mindre endringer som gjør den klarere og mer i pakt med økumenisk praksis. Den finnes nå i åtte varianter, med ulik lengde og preg. Adressaten er nå, også i tråd med økumenisk praksis, konsekvent føreste person i treenigheten (som NFG har strevet med å gi en dekkende betegnelse)⁵¹

Høringsnotatet dannet grunnlaget for å vedta ny liturgi, og i saksorienteringen⁵² til Kirkemøtets behandling av nattverdliturgien i 2010 beholdes den økumeniske forankringen: *«I dag har de fleste kirkesamfunn, også de lutherske, inkludert epiklesen i nattverdbønnene. Og det er en økende økumenisk tendens til å legge denne bønnen i etterkant av innstiftelsesordene»*⁵³ Den nye liturgien vedtas og gjennomgår en liten revisjon i 2019.

⁴⁸ Lars Flatø, *Den Store Liturgirevisjonen I Vår Kirke 1886-1926 : En Kirkehistorisk Undersøkelse* (Oslo: Land og Kirke/Gyldendal, 1982), 130-35.

⁴⁹ Som en liten ekskurs til nåtidens pandemi kan vi nevne at det samtidig med revisjonen av liturgien ble vedtatt bruk av særkalker under nattverden. Tuberkulosen herjet i denne perioden, og frykten for smitte førte til at utdeling med enkeltkalker ble vedtatt i 1914. Det fikk ikke bred tilslutning før i 1930 årene og ble nesten enerådende etter andre verdenskrig. I vår tid har vi vært vitne til det samme, hvor vi igjen vender tilbake til enkeltkalker for å hindre smittespredning.

⁵⁰ Kirkerådet, *Reform Av Kirkens Gudstjenesteliv : Orientering Om Høringsdokumentene*, Bokmål[utg.]. ed., Høringsdokument (Bergen,Oslo: Eide Den norske kirke ved Kirkerådet, 2008).

⁵¹ Ibid., 34.

⁵² Kirkerådet,

https://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km_05_1_10_saksorientering_nattverdsliturgi.pdf.

⁵³ Ibid., 11.

3.3 Oppsummering

Siden reformasjonen kom til Danmark-Norge i 1537, har den liturgiske utviklingen i nattverden hele veien understreket Kristi reale nærvær i liturgien. De største endringene i nattverdliturgien var innføringen av utdelingsord, utdelingsordene ble understreket ved å si at det var Jesu «sande» legeme og blod som ble utdelt. Da det kom forslag om å fjerne «sande» fra utdelingsordene ble det av mange sett på som en svekkelse av realpresensen. Samtidig ble nattverdformaningene som hadde fulgt liturgien siden 1537 fjernet. I reformen i 2011(2019) blir det økumeniske aspektet vektlagt som en konsekvens av de senere års økumeniske samtaler.

4.0 Den norske kirkes bestemmelser og anbefalinger

I det følgende gis det en redegjørelse for hvilke regler og anbefalinger som regulerer nattverden i Den norske kirke

4.1. Sakramentforvaltning

Når en prest ordineres til tjeneste i Den norske kirke, avlegger ordinanden et ordinasjonsløfte. I løftet lover ordinanden blant annet å [...] «og forvalter de hellige sakramenter etter Kristi innstiftelse og vår kirkes orden».⁵⁴ Ordinanden bekrefter løftet med håndslag til biskopen. Underforstått i løftets formulering «vår kirkes orden» er kirkens liturgi og bestemmelser.

4.2 Liturgi og bestemmelser

Liturgien i Den norske kirke vedtas av kirkemøtet, i tilknytning til liturgien gis det ulike bestemmelser og føringer til ulike sider av gudstjenesten. Jeg starter med å se på bestemmelsene i liturgien fra 1992. I Gudstjenestebok for Den norske kirke, gis det i kapittel I *Felles veiledning (Generalrubrikker)* bestemmelser og føringer for nattverdfeiringen i punkt B «Særskilt om nattverd».⁵⁵ Som ansvarlig er det prestens ansvar å sørge for at det er nok brød og vin på alteret til bruk i nattverden. Videre i punkt 8. i avsnittet skrives følgende: «Brød og vin som blir til overs etter utdelingen, må behandles på en verdig måte».⁵⁶

I høringsdokumentet fra 2008 blir det drøftet en mulighet for å gi retningslinjer for behandling av innviet brød og vin, men som de skriver: «en er blitt stående ved dagens minimumsløsning, at innviede elementer skal behandles med verdighet».⁵⁷ Den nye liturgien ble tatt i bruk i 2011, og revidert i 2019. Etter revisjonen av ordningen i 2019, kommer det i 2020 en ny liturgibok; *Gudstjeneste med veiledninger*.⁵⁸ Her finner vi Alminnelige bestemmelser for ordning for hovedgudstjenesten i kapittel fem. Bestemmelsene tar for seg de ulike delene av gudstjenesten, og nattverden er beskrevet under romertall III.⁵⁹ Her kommer det i punkt 31 frem at det er liturgen som leder nattverdfeiringen, punkt 32 pålegger liturgen ansvaret med å se til at det er nok brød og vin til bruk i nattverden, og punkt 38 sier følgende om hva som

⁵⁴ Del II Gudstjenestebok for Den Norske Kirke, [Ny utg., bokmål]. ed. (Oslo: Verbum), 169.

⁵⁵ Ibid., 14.

⁵⁶ Ibid., 15.

⁵⁷ *Reform Av Kirkens Gudstjenesteliv : Orientering Om Høringsdokumentene*, 35.

⁵⁸ Kirkerådet, *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettleiingar*, 1. utgave. ed., Gudstjeneste Med Rettleiingar (Bergen: Eide forlag, 2020).

⁵⁹ Ibid., 125-26.

skal gjøres med brød og vin som blir til overs: «Brød og vin som blir til overs etter utdelingen, skal behandles på verdig vis».⁶⁰

4.2.1 Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten

Det ble altså ikke vedtatt noen førende bestemmelser ut over befalingen om å behandle brød og vin på verdig vis hverken i 2011, eller i revisjonen i 2019. Hva kirken mener med verdig vis, finnes i veiledningen til hoveddelene i gudstjenesten. Der presiseres det at presten har ansvar for å behandle brød og vin som er igjen på en verdig måte. Det anbefales videre å involvere alle, spesielt gudstjenesteledere og alle med kirketjenerfunksjoner for å bli enige om en felles praksis i menigheten. Videre står det: «Etter luthersk forståelse er brød og vin å betrakte som Jesu legeme og blod i tilknytning til selve nattverdmåltidet. Men i respekt for den hellige handlingen skal det som eventuelt er til overs behandles på verdig vis»,⁶¹ men også av respekt for andre kirkers oppfatninger og praksis. Limadokumentet som danner bakgrunnen for kirkens anbefalinger ble underskrevet i Lima i Peru i 1982. I dokumentet behandles alle sider ved nattverden, og når det gjelder ovenfornevnte anbefalinger, finnes disse i avtalens punkt 32⁶² der det vises til en enighet om å oppbevare nattverdelementer som er til overs etter måltidet til «utdeling til syke og dem som ikke er til stede», og at dokumentet anerkjenner at «den beste måten å vise respekt for nattverdelementene er ved å fortære dem, uten å utelukke deres bruk til sykenattverd».⁶³ Når det gjelder vinen vises det til at det ikke alltid er mulig å drikke vinen, i alle fall ikke når intinksjon er benyttet som utdelingsmåte. Å oppbevare vinen til senere bruk frarådes, det anbefales heller å følge en gammel tradisjon om å helle vinen på et bestemt sted utenfor kirken. I veiledningen vises det også til at man så langt det er mulig bør ha oversikt over hvor mange som kommer til nattverden. Dersom man trenger mer brød eller vin, anbefales det egne bønner som leses over de nye elementene⁶⁴.

4.3 Økumenikk

Kirkens anbefaling er altså begrunnet i et økumenisk dokument. Store norske leksikon gir følgende forklaring på begrepet økumenikk: «Økumenikk er betegnelse på tiltak som vil fremme økt forståelse og samarbeid mellom ulike kirkesamfunn med sikte på å synliggjøre

⁶⁰ Ibid., 126.

⁶¹ Ibid., 388.

⁶² Faith World Council of Churches and Commission Order, *Dåp, Nattverd Og Embete*, Baptism, Eucharist, and Ministry (Oslo: Verbum, 1983), 34.

⁶³ Kirkerådet, *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettleiingar*, 389.

⁶⁴ Ibid., 387.

kirkelig enhet».⁶⁵ Økumenikk ble en del av kirkelig terminologi allerede på 300- tallet, men da som beskrivelse av kristenheten. Konsiler som tok beslutninger for hele kirken, fikk navnet økumeniske konsiler. De tre første og mest kjente er: Nikea i 325, Konstantinopel i 381 og Efesos i 431. Når øst og vestkirkens splittelse er et faktum i 1054 er ikke slike konsiler lenger mulig. Ønske om enhet er fortsatt ønskelig, og på 1900 tallet ble «den økumeniske bevegelse» brukt som benevnelse for ønsket om enhet mellom kirkesamfunnene. Kirkenes verdensråd har spilt en stor rolle i de økumeniske samtaler siden. Samtalene har til hensikt å bringe kirkene nærmere hverandre med sikte på kristen enhet.⁶⁶ Den norske kirke er selv del i økumeniske samtaler både på nasjonalt og internasjonalt plan. På det nasjonale planet er det Norges kristne råd som organiserer samarbeidet, og på det internasjonale planet er kirken medlem av flere organisasjoner blant annet Kirkenes verdensråd og Det lutherske verdensforbund⁶⁷.

4.4 Oppsummering

Det er presten som har ansvaret for sakramentforvaltningen i menighetene i Den norske kirke. Den tydeligste føringen om hva som skal gjøres med brød og vin som er til overs etter nattverden finnes i bestemmelsene. En anbefaling finnes først i veiledningen til gudstjenesten. Der anbefales det at brødet blir spist opp eller oppbevart til senere bruk. Mens det for vinens del anbefales å drikke den opp eller å tømme den ut på fast sted utenfor kirken.

⁶⁵ Seim Turid Karlsen Elstad Hallgeir Universitetet i Oslo, "Økumenikk," <https://snl.no/%C3%B8kumenikk>.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Den norske kirke, "Hva Er Økumenikk," <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/mellomkirkelig-rad/okumenikk-og-kirkesamarbeid/hva-er-okumenikk/>.

5.0 Metode

Utgangspunktet for denne undersøkelsen var en kartlegging av hva prester i Den norske kirke gjør med elementer som er til overs etter nattverdfeiringen. Ifølge Navarro-Rivera og Kosmin⁶⁸ er spørreundersøkelse et godt metodisk utgangspunkt når man ønsker å undersøke særegne trekk, holdninger eller tro i en større gruppe. I det følgende kommer en redegjørelse for hvilken metode jeg benytter i denne studien.

5.1 Design, respondenter og datainnsamling

Denne studien var en tverrsnittstudie av 372 prester rekruttert fra hele landet. Dataene ble samlet inn ved hjelp av et elektronisk spørreskjema opprettet gjennom Universitets nettskjema (vedlegg 1). For å rekruttere respondenter til studien, tok jeg kontakt med alle bispekontorene og fikk e-post adresse til bispedømmets proster, som ble spurt om de kunne videresende henvendelsen til bispedømmets prester. Denne e-posten inkluderte informasjon om studien samt elektronisk lenke til spørreundersøkelsen. Undersøkelsen varte i fire uker, og jeg sendte ut én påminnelse en uke før svarfristen utløp. Det var frivillig å delta i studien og undersøkelsen var anonym. Ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB)⁶⁹ var det i 2018, totalt 1589 prester ansatt i bispedømmene, noe som ga en svarprosent på 23,4 prosent. Studien ble søkt og godkjent av NSD Personvernombudet for forskning, ref: 60430/3 (vedlegg 2).

5.2 Spørreskjema

Spørreskjemaet bestod av fire spørsmål hvorav de tre første spørsmålene hadde lukkede svaralternativ og ett åpent svaralternativ «Annet» der respondentene kunne skrive egne kommentarer. Det første spørsmålet omhandlet oblat/brød og lød som følger; «Hva gjør du med oblat/brød etter at nattverdfeiringen er over?». Svaralternativene var: «Spiser det opp», «legger tilbake i esken», «oppbevarer i egen eske», «kaster det» og «annet». Det andre spørsmålet omhandlet vin og lød som følger; «Hva gjør du med vin etter at nattverdfeiringen er over?». Her var svaralternativene: «Heller i vasken», «drikker opp», «heller på kirkevegg», «heller på kirkegård» og «annet». Det tredje spørsmålet omhandlet praksis og lød som følger; «Hvorfor har du valgt denne praksisen?». Svaralternativene var: «Det er bare brød og vin», «det er verdig vis», «har ingen gjennomtenkt praksis» og «annet». Det fjerde spørsmålet var

⁶⁸ *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, Handbook of Research Methods in the Study of Religion (London: Routledge, 2011), 396.

⁶⁹ Statistisk Sentralbyrå, "Den Norske Kirke," https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostr.

et åpent spørsmål som gav respondentene mulighet til å gi en kort teologisk refleksjon over praksisen sin, og lød som følger; «Gi en kort teologisk refleksjon».

5.3 Analyser

I en spørreundersøkelse medfører åpne og lukkede spørsmål ulike analysestrategier. Lukkede spørsmål har forhåndsbestemte svarkategorier, og er en metode ofte brukt i kvantitativ forskning for å tallfeste fenomenet man studerer. Åpne spørsmål gir derimot mulighet for respondenten til å utdype og nyansere sine svar, og er en metode brukt i kvalitativ forskning for å kunne forklare fenomenet man studerer.⁷⁰ Denne kombinasjonen av kvalitativ og kvantitativ forskningsmetode omtales som «metode-triangulering» eller «mixed methods», definert som «The combination of at least one qualitative and at least one quantitative component in a single research project or program»⁷¹. Bruken av metodetriangulering i forskning gir en bedre forståelse av fenomenet man ønsker å studere gjennom at datamaterialet både kan kvantifiseres, men også utdypes og forklares, og gjennom bruken av begge disse metodene styrkes tilliten til konklusjonen fra studien.⁷²

Datamaterialet i denne studien ble konvertert fra Universitetets nettskjema og inn i statistikkprogrammet STATA versjon 16.1. De kvantitative dataene er presentert i tabeller med frekvens og prosent (tabell 1-3), i tillegg til kakediagram for å visualisere funnene (figur 1-3). Prosenttallet er avrundet, og når noen ganger ikke opp til 100%. Det var kun noen få respondenter som ikke hadde besvart alle spørsmålene.

De kvalitative dataene, som her omfatter 335 kommentarer på de tre første spørsmålene og 277 svar på spørsmål fire, ble analysert ved hjelp av analyseprogrammet NVivo. Å bruke et dataprogram til tekstanalyse går raskere, samtidig som at et dataprogram gir en konsekvent struktur som gjøre det enklere å sortere og analysere materialet.⁷³ Som del av denne analyseprosessen brukte jeg koding, som er en prosess der man setter «merkelapper» på

⁷⁰ *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, 409-10.

⁷¹ "Mixed Methods Research,"

https://www.researchgate.net/publication/281625054_Mixed_Methods_Research. s.528

⁷² Ibid.

⁷³ *Psykologisk Forskningsmetode : En Innføring I Kvalitative Og Kvantitative Tilnæringer*, Introduction to Research Methods and Data Analysis in Psychology (Trondheim: Tapir), 334.

dataene i undersøkelsen.⁷⁴ Denne kodingen krever kreativitet, men også kunnskap om fenomenet man studerer.⁷⁵

Normalt foregår kodingen gjennom tre nivåer der man starter på et deskriptivt nivå og jobber systematisk opp mot et mer fortolkende nivå. I analysen av de kvalitative dataene ble følgende prosedyre fulgt; jeg kopierte kommentarene og spørsmålene inn i fire ulike dokument, som videre ble lastet inn i NVivo. Dette gjorde det mulig å analysere spørsmål for spørsmål. Første steg i analyseprosessen var en deskriptiv koding, der jeg merket ord i teksten. I neste steg gikk jeg over i fortolkende koding. Det handler om å identifisere overordnede begrep som kan beskrive den generelle betydningen i de deskriptive kodene. Det neste trinnet var en mønsterkoding som innebar en tematisk analyse der jeg samlet koder med likt meningsinnhold. De kommentarene som manglet felles meningsinnhold, eller utmerket seg, ble kodet til «Diverse». Resultatet av denne analysen fra spørsmål 1-3 presenteres i tabellene 1.1, 2.1, og 3.1. Her oppgis antall kommentarer for hver kode. Etterpå gis det eksempler fra de ulike kodene, og disse eksemplene er valgt for å vise nyanser i de ulike kodene og- eller eventuelle særegenheter. Spørsmål 4 gav utelukkende kvalitative data, mengden var stor og inneholdt en del unyttig informasjon. Siden materialet er stort, hadde jeg ikke mulighet til å gjengi mange eksempler. For å gi et best mulig bilde av innhold i svarene valgte jeg derfor å avstå fra koden «Diverse» og beholde en del deskriptive koder.

Resultatet av analysen i spørsmål 4 presenteres i tabell 4, der kode og antall per kode oppgis. Den koden som samlet flest svar i spørsmål fire var «in usu», og ved en ny gjennomgang av denne koden oppdaget jeg at en del av disse svarene også uttrykte noe annet i tillegg, dette blir presentert i figur 3.

5.4 Metodiske betraktninger

Det finnes ulike styrker og svakheter ved denne studien. En svakhet med denne studien er at jeg under utformingen av spørreskjemaet ikke stengte muligheten for at respondentene kunne svare på kun ett svaralternativ. Dette førte til at flere prester krysset av for flere alternativ, så jeg har derfor i tabell 1-3 valgt å presentere alle svarene som ble krysset av på. En annen svakhet er at jeg under utformingen av svaralternativene tok utgangspunkt i de praksiser som

⁷⁴ Ibid., 262.

⁷⁵ Ibid., 264.

jeg selv hadde kjennskap til. Dette er noe Navarro-Rivera og Kosmin⁷⁶ også påpeker; ved bruk av lukkede spørsmål avgjør man hvilke svaralternativ respondentene kan krysse av på, og viktig informasjon kan gå tapt om man bommer på disse svarkategoriene. Denne informasjonen ble derimot fanget opp ved å inkludere svaralternativet «Annet», der respondentene hadde mulighet til å skrive egne kommentarer. Dette gav langt flere kommentarer enn det antall som hadde krysset av på «Annet», noe som førte til at kommentarene overlappet spørsmålene. Spesielt på spørsmål 3 og spørsmål 4. Angående de kvalitative dataene, så kunne kommentarene vært analysert noe dypere, men denne studien var i utgangpunktet ikke ment som en ren kvalitativ studie.

Styrken med denne studien er at den er den første i sitt slag som har kartlagt hva prester gjør med elementer etter nattverdsfeiringen. Samtidig gir den en beskrivelse av prestenes nattverdsyn og avdekker flere forhold knyttet til prestenes praksis. Kombinasjonen av kvantitative og kvalitative data er også en styrke ved denne undersøkelsen. Da de kvalitative dataene bidrar med utdyping og forklaringer. Totalt kom det inn 372 svar fra prester rundt om i hele landet. Svarprosenten kunne ideelt sett vært høyere, men undersøkelsen gir likevel en indikasjon på variasjonen av praksiser i Den norske kirke, noe som var formålet med studien.

⁷⁶ *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, 409-10.

6.0 Resultat og analyse

Her følger en presentasjon av resultatene i undersøkelsen. Resultatene på spørsmålene presenteres hver for seg, og for de tre første spørsmålene presenteres først de kvantitativt målbare funnene, deretter gis en presentasjon av de kvalitative funnene. Presentasjonsmåte for det fjerde spørsmålet gis i kapittel 6.4.

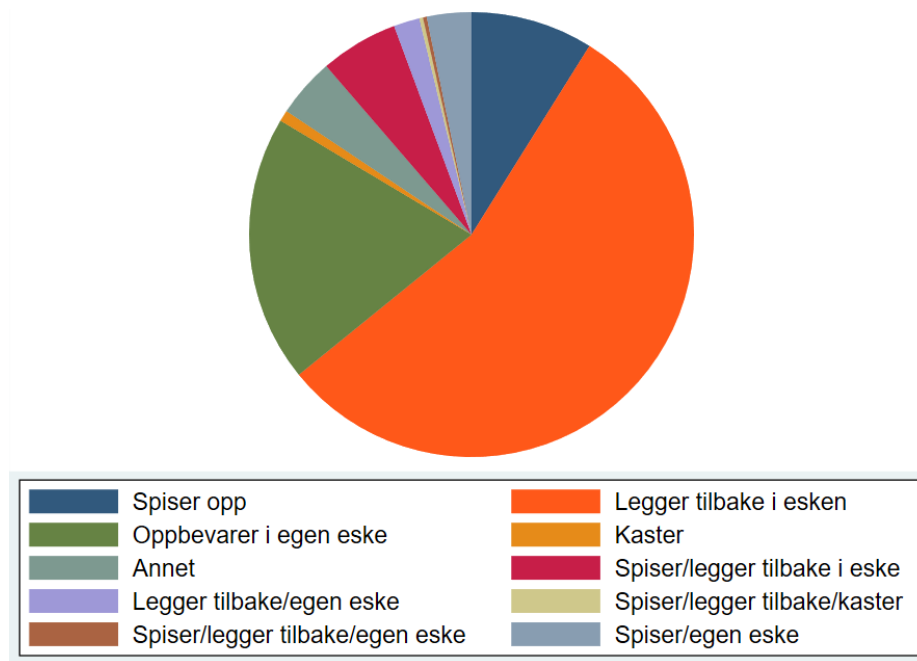
6.1 Spørsmål 1: Hva gjør du med oblat/brød etter at nattverdfeiringen er over?

Totalt var det 371 prester som hadde svart på dette spørsmålet om oblat/brød, der flesteparten (55.3%) beskriver at de legger det tilbake i esken, etterfulgt av 19.4% som sier de oppbevarer det i egen eske, og 8.9% som spiser det opp etter nattverdfeiringen er over. Kun 0.8% beskriver at de kaster oblat/brødet etter nattverden (tabell 1, figur 1).

Tabell 1. Oblat/brød etter nattverdfeiring (N=371)

	n (%)
Spiser det opp	33 (8.9)
Legger tilbake i esken	205 (55.3)
Oppbevarer i egen eske	72 (19.4)
Kaster det	3 (0.8)
Annet	16 (4.3)
Spiser det/legger tilbake	21 (5.7)
Legger tilbake/oppbevarer i egen eske	7 (1.9)
Spiser/legger tilbake/kaster	1 (0.3)
Spiser/legger tilbake/oppbevarer	1 (0.3)
Spiser/oppbevarer	12 (3.2)

Figur 1. Oblat/brød

Som funnene presentert i tabell 1 viser, er det et stort flertall av prester som velger å legge brødet tilbake i esken. Flertallet blir enda større om vi ser på de som benytter flere praksiser. Blant disse er det 8,9% som svarer at de legger brødet tilbake i esken som en av flere praksiser. Dersom vi summerer disse med de som legger tilbake i esken som eneste praksis, får vi en total på 64,2% (55,3% + 8,9%) av prestene som legger brødet tilbake i esken som en av sine praksiser. Dersom vi summerer de som har valgt å oppbevare i egen eske som ett av flere alternativ med de som har dette som sitt eneste, viser det at totalt 33,8% av prestene har en praksis med å oppbevare brød i egen eske brød. Selv om funnene viser en tydelig foretrukket praksis, viser de også at det er variasjoner av praksiser.

6.1.1 Kommentarer til spørsmål 1

Som nevnt hadde prestene mulighet til å skrive kommentar om de krysset av for «Annet». Det er 16 prester som har svart på dette alternativet, men det kom inn totalt 79 kommentarer til spørsmål 1. Kodene til spørsmål 1 er fremstilt i tabell 1.2. Under tabellen følger en presentasjon av innholdet i kodene og eksempler på kommentarer.

Tabell 1.1. Koding til kommentarer i spørsmål 1

Koder	antall
Variierende praksis	32
Kirketjener	24
Egen boks	18
Strør på jorden	2
Diverse	3

Variierende praksis

I denne kategorien er alle kommentarer som beskriver at det benyttes ulik praksis.

Eksemplene som presenteres gir forklaringer til hvorfor noen benytter ulik praksis:

«Det avhenger av hva slags brød som brukes. Bruker vi oblater, legges de tilbake i esken til bruk neste gang. Bruker vi ferskt brød (og det er det vanligste hos oss), spises restene opp.»

«Spiser opp hvis jeg selv har kontroll med hvor mye som innvies, blir det urimelig mye legger jeg det tilbake i esken.»

«Nattverd i egen kirke gjør at jeg legger oblatene i egen boks, og de brukes ved en senere anledning. Men, nattverd utenfor kirkerom gjør at jeg enten spiser det opp, eller legger det tilbake i samme boks.»

«Regelen er at konsekrent brød legges tilbake i eske hvor det bare er konsekrent brød. Det skal ikke blandes med brød som ikke er konsekrent. I noen tilfeller spiser jeg det opp.»

[...] Jeg savner tydeligere retningslinjer på dette, da jeg ser at det innad i presteskapet er svært ulik praksis. I kirker der flere forretter vet en aldri helt sikkert om oblatene har

vært i bruk tidligere. Selv heller jeg i retning av at alt skal konsumeres og prøver å beregne mengde oblater best mulig i hver gudstjeneste.»

For prestens valg av praksis er følgende faktorer medvirkende; type brød, sted, mengde, og hvem som legger opp. Når det kommer til hvem som legger opp, og mengde så har dette vært tematisert siden kirkeordinansen kom i 1537 og frem til våre dager.⁷⁷ I dagens liturgi angir bestemmelsen at liturgen skal påse at det er tilstrekkelig mengde brød og vin på alteret.⁷⁸ Det er med andre ord prestens ansvar å se til at det er nok elementer på alteret. I kapittel.2.3.3. redegjorde jeg for ulike måter å forstå det lutherske in usu-prinsippet, som hevder at det er i rammen av nattverdmåltidet brød og vin kan forstås som Kristi legeme og blod.⁷⁹ En annen forståelse av dette presenterte Senn, som mente at konsekrasjonen varte til hensikten var oppnådd, nemlig å bli spist.⁸⁰ I de to siste eksemplene ser vi at varigheten av konsekrasjonen berøres, sammen med et ønske om tydeligere praksis. Jeg kommer tilbake til dette i drøftingen i kapittel 7.

Kirketjener

Blant kommentarene utmerket tidlig kirketjeneren seg som en viktig faktor i håndteringen av nattverdselementene. Det var derfor naturlig at kirketjener ble en egen kode i kategorisering. Her følger noen eksempler fra kommentarene:

«Kirketjeneren har ansvar for dette»

«Når sant skal sies så er det kirketjener som legger det tilbake i esken, men uten særlig motforestilling fra undertegnede»

«Overlater problemet til kirketjeneren.»

«Ved noen anledninger tar kirketjenerne seg av elementene før man som prest rekker å gjøre noe med det» [...]

⁷⁷ Fæhn, *Gudstjenestelivet I Den Norske Kirke : Fra Reformasjonstiden Til Våre Dager*.

⁷⁸ Kirkerådet, *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettleiingar*, 125.

⁷⁹ *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk*, 226.

⁸⁰ Senn, *Eucharistic Body* 102.

«Når gudstjenesten er over, er det kirketjener som rydder nattverdbordet. Jeg har vært prest mange steder. Det har vært forskjellig praksis, men som regel har kirketjener hatt dette ansvaret [...].»

Disse eksemplene og andre kommentarer i kategorien viser at kirketjeneren har en utbredt rolle i forbindelse med nattverdfeiringen. Det er ofte kirketjener som både klargjør og rydder opp nattverdelementene. Noe som i og for seg er en vanlig praksis, men her kan de se ut som det er ulik forståelse av hvem som har ansvaret. Sakramentforvaltningen ble redegjort for i kapittel 4.1. I bestemmelsene slås det også fast at det er prestens ansvar å påse at elementene behandles på verdig vis.⁸¹

Egen boks:

Denne kategorien samler kommentarer som alle omhandler det å oppbevare brødet i egen eske eller egen boks. Alle kommentarene er beskrivelser av type esker som disse to eksemplene viser:

«Oppbevarer det i egen sølvbeholder med lokk. Herfra blir det brukt i senere nattverd (med ny innstiftelse).»

«Vi har et «brødhush» av sølv som oblatene legges til neste søndags bruk evt. Til soknebud.»

«Brødet legges i ciborium (sølvboks)»

I spørreskjemaet brukte jeg «Oppbevarer det i egen eske», og jeg kan ha vært upresis i formuleringen av dette svaralternativet. På en annen side kan kommentaren være et uttrykk for bevissthet knyttet til oppbevaringen i egen eske, at det ikke legges i en hvilken som helst eske. Det å oppbevare brødet i egen eske er jo også en av anbefalingene. Her ser vi også en presisering om at brødet blir stiftet inn på nytt selv om det er oppbevart. Denne kommentaren viser at presten legger den lutherske in usu forståelsen til grunn. Der brød og vin er å forstå som Jesus legeme og blod under selve nattverdhandlingen.⁸² Nattverdsyn og forståelse vil også bli drøftet nærmere i kapittel 7.

⁸¹ Kirkerådet, *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettledning*, 126.

⁸² Hegstad, *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk*.

Strør på jorden:

Det er bare to kommentarer som er lagt i denne kategorien, og disse kunne like gjerne vært samlet i kategorien «Diverse», men siden de eksplisitt uttrykker en egen praksis valgte jeg å gi dem en egen kode.

«Kaster det» betyr i denne sammenheng bryte det opp og la det gå tilbake til jorden, sammen med vinen – gjerne slik at vinen helles over smulene, sånn at forråtnelsesprosessen kan begynne.»

«Dersom brød er gamalt/øydelt blir det smuldra og strødd på jorda utanfor kyrkja/kyrkjegarden.»

For det første kan nok disse to kommentarene forklare hvorfor det er tre respondenter som har svart at de kaster brødet. Det å kaste brødet får en litt annen betydning når det kommer frem at det går tilbake til jorden. For det andre er dette, i alle fall for meg, en ny praksis. Den første kommentaren sier at vinene får forråtnelsesprosessen i gang, men hvorvidt dette stemmer er utenfor mitt kunnskapsområde. Begge disse kommentarene er gode forslag til å håndtere brød som ikke kan spises.

Diverse

Denne kategorien blir en liten samlekategori, to av kommentarene kunne gått inn i «Varierende praksis», men de utmerker seg på andre måter:

«NB! Det er Jesu kropp og Jesu blod jeg spiser og drikker opp, ikke brød/oblat og vin. Benevnelsesmåten en her benytter har med hele problemstillingen å gjøre; Hvis det er slik at tiloversbleven konsekrent brød og vin «tilbakestilles» til brød og vin etter utdelingen i gudstjenestesammenheng, så er det jo evt. Kan hende ikke så rart om noen får det for seg at det betyr lite hvor restene kastes. «Dette ER Jesu legeme/blod» – fortsatt etter bruk i gudstjenesten.»

«Kan spise noen hvis jeg ikke har fått frokost – så sant d ikke er Diakonissehusets glutenfrie.»

Den første kommentaren kan jeg enten tolke som en tilbakemelding om upresis spørsmålsformulering, eller som et uttrykk for prestens nattverdsyn. Det virker som vedkommende her snakker om en forvandling, og dermed grenser opp mot den katolske transubstansiasjonslæren som Luther tydelig avviste.⁸³ I kategorien ovenfor så vi en prest med et tydelig luthersk syn, og her ser vi en prest uttrykke noe som kan minne om et katolsk syn. Som nevnt kommer jeg nærmere inn på dette i drøftingen. Den siste kommentaren er av det mer humoristiske slaget.

6.1.2 Oppsummering

Seks av ti prester legger brødet tilbake, samtidig har rundt fire av ti prester en, eller flere andre praksiser. Årsaken til varierende praksis ble belyst i kommentarene. Praksis avhenger av sted, mengde, hvem som legger opp og type brød. Momenter for drøfting er; varighet av konsekrasjon, luthersk og katolsk nattverdforståelse, og hvem som har ansvaret for å påse at elementene blir behandlet verdig.

⁸³ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 46.

6.2 Spørsmål 2: Hva gjør du med vin etter at nattverdfeiringen er over?

Totalt var det 371 prester som hadde svart på dette spørsmålet om vin der flest beskriver at de heller vinen i vasken (21,6%), etterfulgt av 18,3% som beskriver at de drikker opp, rett etter kommer 18,1% som heller vinen ut på kirkegården, 17,3 % sier de har en annen praksis, mens de resterende ca. 20% sier de har flere praksiser for å håndtere vin. Blant de med flere praksiser er det flest som drikker eller heller på kirkegård (7%) (tabell 2, figur 2).

Tabell 2. Vin etter nattverdfeiring (N=371)

	n (%)
Heller i vasken	80 (21.6)
Drikker opp	68 (18.3)
Heller på kirkevegg	20 (5.4)
Heller på kirkegård	67 (18.1)
Annet	64 (17.3)
Drikker/kirkevegg	12 (3.2)
Drikker/kirkegård	26 (7.0)
Vasken/drikker	11 (3.0)
Kirkegård/kirkevegg	1 (0.3)
Vasken/kirkevegg/drikker	2 (0.5)
Vasken/kirkevegg	5 (1.4)
Vasken/drikker/kirkegård	6 (1.6)
Vasken/kirkegård	5 (1.4)
Drikker/kirkevegg/kirkegård	3 (0.8)
Alle alternativ	1 (0.3)

Figur 2. Vin etter nattverdfeiring.

Til forskjell fra spørsmål 1 hvor det utpekte seg en tydelig praksis, viser presentasjonen av funnene i tabell 2 at det her er snakk om langt flere praksiser. Jeg kan gjøre som i spørsmål 1, summere de som har flere praksiser med de som har et alternativ valgt for de to anbefalte praksisene med vin. Det er totalt 15,6% som svarer at å drikke opp er en av flere praksiser, og summeres dette med de som drikker opp som eneste praksis blir det totalt 33,9% av prestene som drikker opp vinen (15,6% + 18,3%). Kirkens andre anbefaling var å helle på egnet plass utenfor kirken, dette gjør at vi kan slå sammen de som heller på kirkegård og kirkevegg og anse det som en praksis med å helle ut. Denne andelen blir da 23,5% (18,1% + 5,4%). En summering av alle med flere praksiser hvor det å helle ut er en praksis utgjør 16,5% Summerer vi disse to (23,5 + 16,5%) får vi en total på 40% av prestene som har det å helle ut vinen på et sted utenfor kirken som sin praksis. Om jeg gjør det samme med alle som heller vinen i vasken er det totalt 8,2% som har dette som en av flere praksiser, og 21,6% som har det som eneste praksis. Summen av disse viser da at 29,8% av prestene har det å helle vinen i vasken som en av sine praksiser. Ved å summere annet og flere alternativ ser vi at 36,7% av prestene har annen eller flere praksiser. Det er med andre ord svært varierende hva som blir gjort med vin.

6.2.1 Kommentarer til spørsmål 2

På spørsmål 2 var det 64 prester som svarte annet, mens det totale antallet kommentarer er 159. Disse er analysert og fremstilles på samme måte som i spørsmål 1. Kodingen leses i tabell 2.1. Under tabellen følger det beskrivelser av kodene med eksempler fra hver kode.

Tabell 2.1 Koding av kommentarer i spørsmål 2

Koder	antall
Variierende praksis	53
Tilbake på flasken	47
Kirketjener	33
Heller ut	20
Diverse	7

Variierende praksis

I likhet med kommentarene til spørsmål 1, er det også her en gruppe med kommentarer som beskriver årsaker til ulik praksis:

«Hvis det er mye igjen, helles den av og til tilbake på flasken og brukes ved senere nattverd. Det hender også at vi samler opp gammel vin og heller den på kirkegården. Jeg ønsker ikke å helle brukt vin i vasken, men hvis den er blitt dårlig, skjer det også. Variasjonen henger også sammen med kirketjenernes ulike praksiser og tanker rundt dette.»

«Hvis jeg må kjøre hjem etter messen heller jeg vinen over i en annen beholder og drikker den opp når jeg kommer hjem.»

«Heller i jorda utenfor kirken. Det har hendt at jeg har helt den i vasken og, men foretrekker å helle i jord. Har imidlertid vært redd for at noen ser meg helle den i jorda og kunne reagert/opplevd det som uverdigg selv om min oppfatning er at det er å behandle det på verdigg vis.»

«Hvis nattverd-feiring med sær-kalker: Drikk den opp eller heller den tilbake på flasken. Hvis intinksjon: Heller den i vasken (av hygieniske årsaker)»

Noe av forklaringen på varierende praksis er utdelingsmåten intinksjon. Et stort flertall av kommentarene i denne kategorien beskriver at prester behandler vin som er utdelt med intinksjon på en annen måte enn vin som er delt ut med særkalker. Det er tydelig at flere vegrer seg for å drikke, eller helle vinen tilbake på flasken når det er intinksjon. Andre årsaker som påvirker praksiser er om vinen er med eller uten alkohol, eller holdbarhet. En prest er opptatt av å drikke vinen, og tok den med hjem for å konsumere vinen etter å ha parkert bilen for dagen. Intinksjon som utdelingsmåte ble også i veiledningen til gudstjenesten brukt som eksempler på ganger det ikke er anbefalt å drikke vinen⁸⁴

Tilbake på flasken

Det å helle vinen tilbake på flasken er noe jeg i etterpåklokskapens lys ser at burde vært et svaralternativ. Det ble introdusert i den første kommentaren koden ovenfor. I denne koden er det flere eksempler på prester som heller tilbake på flasken som en praksis, eller som en av to praksiser.

«Vinen helles tilbake på flasken og brukes neste gang. Den tåler å stå en uke i kjøleskap ... Hvis den ikke kan brukes om igjen (for eksempel pga intinksjon), helles den i vasken.»

«Tømmer tilbake på flasken og setter i kjøleskapet. Hvis jeg vet at den er gammel, ber jeg en bønn før jeg tømmer i vasken.»

«Tilbake på flasken. Hvis det er intinksjon, tømmer vi ut resten i vasken

I likhet med kommentarene til «Varierende praksis» ser vi også her at utdelingsmåte spiller en avgjørende rolle for hva som blir gjort med vinen etterpå. Mange av kommentarene går ut på at vinen helles tilbake på flasken i den hensikt at den skal benyttes på nytt. Denne praksisen frarådes i veiledningen fordi vin i åpent flaske ikke egner seg til senere bruk⁸⁵. Umiddelbart

⁸⁴ *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettledning*, 389.

⁸⁵ *Ibid.*

kan tanken om å oppbevare vin i likhet med brød synes praktisk og verdig, men den dårlige holdbarheten på vinen gjør at den blir sur og vinen blir helt i vasken.

Kirketjener:

Det er ikke mulig å komme utenom kirketjeneren i dette spørsmålet eller. Her følger noen eksempler fra denne koden:

«Kirketjener rydder alter etter nattverd. Jeg vet ikke hva hun gjør med vinen. Etter nattverd på institusjon eller soknebud heller jeg vin som er til overs i jord på levende potteplanter.»

«Selv gjør jeg ikke det, men jeg lurar på om noen av kirketjenerne heller vinen tilbake på flaske dersom den er brukt ved knefall og ikke intinksjon.»

«Kirketjeneren tar hånd om det. Jeg drikker det av og til opp. Hvis det er snø på kirkegården har jeg opplevd at kirketjeneren ikke ønsker å helle vinen der, fordi det ser ut som blod. Hygiene er et problem ved å spise brød og drikke vinen, spesielt ved intinksjon. Det største problemet er profesjonskonflikter, som prest mener kirketjeneren ofte at jeg ikke respekterer hen? Hvis jeg sier hen håndterer brød og vin feil, eventuelt at det skal legges mindre brød og vin på alteret...»

«Overlater problemet til kirketjeneren. Tror han heller det fint og forsiktig i vasken.»

Her ser vi igjen kommentarer som tyder på at enkelte prester ikke følger opp sitt ansvar med å påse en verdig håndtering av rester etter nattverden.⁸⁶ Som tidligere nevnt kommer jeg tilbake til dette i drøftingsdelen. I det nest siste eksemplet er det en prest som peker på konflikt mellom profesjonene, her er det kirketjener som føler seg overkjørt. Det er presten som har ansvaret, men her kan det se ut som dette ikke er kommunisert godt nok.

⁸⁶ Ibid., 126.

Heller ut:

To av svaralternativene var å helle vinen ut, enten på kirkevegg eller kirkegård. Det kommentarene her viser er forslag på steder å helle vin, eller utfyllende forklaring til det å helle ut:

«Nærmere bestemt plenen utenfor sakristiet da det ikke er kirkegård.»

«Vi har følgende rutine: enten drikkes den opp, ellers helles den ut på kirkebakken samtidig som kirketjener er bedt om å be følgende bønn: Gud, du som er alt i alle, velsign denne jorda som tar imot ditt blod. La hele skaperverket forenes, og en gang bli fullkomment i deg. Amen.»

«Hvis ikke kirkegård finnes, så blir den helt ut på nærmeste jordfleck /plen nær kirken med en liten bønn" Av ditt eget gir vi deg tilbake. Amen"»

«Vi har eit tre ved kyrkja der vi heller vin brukt ved intinksjon.»

Det er ikke alle kirker som har kirkegård rundt seg, eksemplene viser at det er mulig å helle vinen på faste steder utenfor kirken selv om det ikke eksisterer en kirkegård. Noe som også ble anbefalt i veiledningen som vi så i kapittel 4.2.1.⁸⁷ Også her ser vi eksempel på at utdelingsmåte avgjør praksis. Det er også nye eksempler på bønn i forbindelse med uthelling, dette kan forstås som en respekt for den hellige handlingen som veiledningene viste til.

Diverse:

Kategorien diverse byr på en lett blanding av seriøsitet, innovasjon, humor og ironi.

«Rester av vin blir ofte tatt med hjem til matlaging.»

«"Verdig" betyr for meg å se an hvor mange som kommer og prøve å legge til rette for at det ikke blir så mye til overs.»

«Trodde d sto «Heller den på kirkeVERGEN» God ide. LOL!»

⁸⁷ Ibid., 388-89.

«Når du spør hva jeg gjør etter nattverdsfeiringen, - så dekker jeg brødet med hvit klut, og rydder alterbordet pent før gudstjenesten går mot slutt.»

Her ser vi et eksempel på en prest som er bevisst på hva som blir gjort, og følger veiledningens anbefalinger. Vi så tidligere et eksempel på noen som tok med vinen hjem for å drikke den opp, her avanseres det litt og vinen brukes til matlaging. Den siste kommentaren er kanskje et eksempler på en prest som tar det meste bokstavelig. Mens kommentaren om å helle vinen på kirkevergen kanskje kan ses på som et ironisk innspill i debatten om ny kirkeordning.

6.2.2 Oppsummering

Som funnene har vist er det langt flere variasjoner av praksiser når det kommer til håndtering av vin. Kommentarene identifiserte utdelingsmåte som en tydelig årsak. Andre årsaker til variasjon i håndtering er mengde, sted, holdbarhet, og type. Det å helle vinen tilbake på flasken dukket opp som en praksis. Her ble også profesjonskonflikt løftet frem som et moment samt bønn ved uthelling.

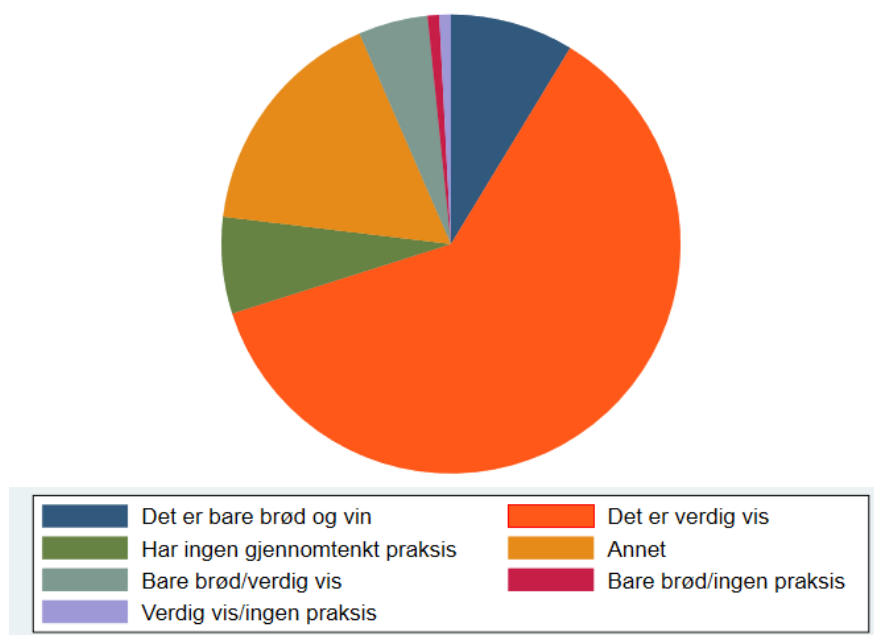
6.3 Spørsmål 3: Hvorfor har du valgt denne praksisen?

Totalt var det 368 prester som hadde svart på dette spørsmålet om begrunnelse for valg av praksis, der flesteparten (61,4%) anser sin praksis som verdig, etterfulgt av 16,6% som har en annen begrunnelse, så er det 8,7% som begrunner sin praksis med at det bare er brød og vin, 6,8% oppgir at de ikke har en gjennomtenkt praksis, mens det er 6,5% som har flere praksiser der flest (4,9%) begrunner sin praksis med at det bare er brød og vin og samtidig på verdig vis. (tabell 3, figur 3).

Tabell 3. Begrunnelse for praksis (N=368)

	n (%)
Det er bare brød og vin	32 (8.7)
Det er verdig vis	226 (61.4)
Har ingen gjennomtenkt praksis	25 (6.8)
Annet	61 (16.6)
Bare brød og vin/verdig vis	18 (4.9)
Bare brød og vin/ingen praksis	3 (0.8)
Verdig vis/ingen praksis	3 (0.8)

Figur 3. Begrunnelse for praksis

Det er et stort flertall av prester som begrunner sin praksis med å være på verdig vis. Som resultatene på spørsmål 1 og 2 viste, er det en stor del av prestene som ikke har en praksis som er i tråd med det kirken selv anbefaler som verdig vis. Det kan dermed synes som det er en viss divergens i forståelsen av hva som anses som verdig vis.

6.3.1 Kommentarer til spørsmål 3

Det var også mulighet til å kommentere om man valgte alternativet «annet», og her er det 61 prester som har valgt dette alternativet, mens antallet kommentarer som kom inn er 95.

Kodingen av kommentarene gjengis i tabell 3.1, deretter følger en beskrivelse av kodene og eksempler fra hver kode.

Tabell 3.1 Koding av kommentarer til spørsmål 3

Kode	Antall
Diverse	24
Praktisk	16
Kirketjener	16
in usu	10
Bare blitt sånn	7
Verdig vis	7
Varig konsekrasjon	4
Luthersk	7
Økonomi, miljø	4

Diverse:

Denne kategorien rommer de kommentarene jeg ikke fikk satt inn i noen av de andre kategoriene, eller kommentarer som peker seg ut på en spesiell måte. Det er også forklarende kommentarer av typen: «se over». Eksempelene er som følger:

«Jeg tenker at Jesu kropp og blod kan velsigne alt det «møter»»

«Alkoholfrivin ved dypping er grisete. Føler ikke den er verdig nok. Oblater er brød og vin samtidig Jesus legeme og blod. Synes ikke vårt rituale er nok katolsk til at elementene behandles som Kun Jesus legeme og blod»

«Hvordan vi forholder oss til elementene i gudstjenestefeiringen er med på å forme hva vi tenker om nattverden. Alkoholfri vin og oblater som både i form og innhold minner veldig lite om brød er en utfordring, både for kommunikasjon og hygiene. Å si at Kristus er fullt og helt til stede i og med brødet og vinen og like etter legge elementene sammen med alt det andre eller helle vin tilbake på flasken, noe som også har vært utbredt praksis mange steder, tror jeg er med på å svekke opplevelsen av realpresens blant kirkegjengerne. Nattverdfeiringen i Den norske kirke bærer slik, mange steder, preg av et 'reduksjonistisk' syn på elementene i nattverdfeiringen, i retning av en reformert teologi. Jeg er selv et produkt av en slik ambivalens, og mangelen på faglig drøfting av temaet under utdanningen og et stort spenn i kollegiet gjør ikke situasjonen lettere. Selv beveger jeg meg i retning av å alltid spise og drikke opp alt, men opplever en viss blyghet for det, da det for en del menighetslemmer kan oppleves fremmedgjørende. Uansett tror jeg det er viktig at vi også etter måltidet behandler de innvidde elementene på en måte som ikke står i veien for menighetens forståelse av nattverden som et helt annerledes måltid. Her opplever jeg omgangen med brødet mest problematisk: Mens vinen kan helles i jorden ved kirkeveggen kan ikke brødet på samme vis 'kastes'. Å kaste det i søpla er utelukket. Å kaste det ut til å blåse for vinden er heller ikke greit. Å legge det tilbake sammen med de andre oblatene er i beste fall tvilsomt, mens å oppbevare de i en eske for seg bare utsetter problemet. Hvor og hvordan skal en i neste runde kvitte seg med det?»

«Jeg har aldri lært hva vi skal gjøre med dette.»

Her er det en prest som tenker at Jesus velsigner alt mens han tømmer vinen i vasken. Vi ser også en prest som hevder at han ikke har lært dette. Akkurat det siste kan kanskje forklare hvorfor det er så ulike tanker og praksiser. Jeg kommer tilbake til dette i drøftingen. I den andre kommentaren er det en prest som mener at alkoholfri vin og intinksjon er grisete og samtidig hevder at vårt ritual er for lite katolsk til at elementene kun skal behandles som Jesus legeme og blod. Når det gleder alkoholfri vin, så er det ifølge bestemmelsene, menighetsrådet

som vedtar dette.⁸⁸ Når det gjelder type vin så er det nok ulik forståelse blant prestene om dette, noe som for denne presten påvirker verdigheten. Vedkommende fortsetter med en beskrivelse som samsvarer med en luthersk forståelse om Jesus nærvær i, med og under brød og vin i nattverden.⁸⁹ Som en konsekvens at dette kan det synes som denne presten ikke er så opptatt av hva som skjer med elementene etterpå. Årsaken til at jeg valgte å gjengi den lange kommentaren er fordi den beskriver flere av funnene som er gjort i undersøkelsen. Her reises spørsmål om valg av brød og vin, har kirkens praksis betydning for hvordan menigheten opplever nattverden? Er det problematisk med oblater og alkoholfri vin? Svekkes realpresensen? Påstanden om at realpresensen svekkes som en konsekvens av manglende praksis er det også andre prester som har hevdet. Ser vi videre i kommentaren så fremsettes påstanden at Den norske kirke flere steder bærer preg av reformert teologi i møte med nattverden. Til slutt etterspør denne presten hva som kan gjøres med brød som må kastes. For å ta det siste først, så lanserte en prest løsningen på dette, nemlig å smuldre brødet og helle det i gjorden. Når det gjelder resten av punktene i kommentaren så dreier dette seg om ulike nattverdsyn, noe jeg som sagt kommer tilbake til i drøftingen.

Praktisk:

Denne kategorien samler alle som begrunner sin praksis med «praktisk» som ord eller beskrivelser som er tydelig praktiske:

«Et sted må man gjøre av vinen og jeg har kommet til at vasken i sakristiet er det nærmeste man kommer et vigslet avløp, så det får duge.»

«Når det gjeld brød har vi berre ei praktisk ordning, ingen gjennomtenkt teologisk refleksjon, bortsett frå at vi sjølvsagt ikkje kastar brøda.»

«Brødet er en ressurs som vi bør ta vare på. Vinen inneholder alkohol og prest kan derfor av sikkerhetsmessige årsaker ikke drikke opp vinen (pga bilkjøring).»

Her ser vi en prest som anser avløpet i sakristiet å være så nært vigslet som mulig. Denne praksisen er det sikkert ulke meninger om.

⁸⁸ Ibid., 125 Punkt 34

⁸⁹ *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk*, 226.

Vi ser også en prest med en praktisk også bevisst håndtering der kasting er ikke et alternativ. Så er det en prest som er opptatt av ressurs og sikkerhet. Det siste har vi fått løsningsforslag på hos en annen prest. Som i en tidligere gjengitt kommentar forklarte at vedkommende tok med seg vinen hjem for å drikke den opp.

Kirketjener:

Det er ingen vei utenom kirketjeneren som kategori denne gangen eller. Det er færre kommentarer som omhandler kirketjeneren denne gangen, men problemstillingene går igjen:

«Det handler om respekt for den praksis som var før jeg begynte i stillingen. er redd for å såre kirketjener.»

«Kirketjener tar seg av dette, på instruks fra kirkeverge, trolig valgt av økonomiske årsaker»

«Alle kirketjenere er instruert om å ikke helle vin eller dåpsvann i vasken/toalettet. Det skal i vigslet jord.»

«Det er en praksis som har vært i kirken siden jeg begynte her. Det er ikke jeg som håndterer rester, det er kirketjener.»

Her er nok et eksempel på en prest som er redd for å såre kirketjeneren, Eller så ser vi at prestene har ulik tilnærming til hva kirketjeneren gjør, der noen har gitt tydelige instruks, er det andre som tror at kirkevergen bestemmer dette av økonomiske årsaker. Presten i den siste kommentaren har overtatt den lokale skikken. Som vi også har sett tidligere er det ulik bevissthet knyttet til ansvar, noe jeg som sagt kommer tilbake til i kapittel 7.

in usu:

Her samlet jeg alle kommentarer som bruker begrepet «in usu» eller beskriver en in usu-forståelse. In usu er den lutherske læren om at Kristi nærvær i nattverden knyttes til brukengjennom ordet og fellesskapet.⁹⁰

⁹⁰ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 33.

«Det er Jesu legeme og blod mens man mottar det i nattverd og tro men, etterpå er det bare brød og vin»

«Det er i kraft av nattverden at brød og vin blir Jesu kjøtt og blod. I nattverda er Kristus fullt og heilt tilstades i brødet og vinen (også om ein hadde nytta druejuice). Etter at gudstenesta er endt, og om nattverda er avslutta, er det brød og vin.»

«Jeg tenker at elementene er del av en hellig handling og formidler Guds nåde sammen med ordet. Når handlingen er avsluttet, kan elementene behandles som alminnelige ting på en verdig måte.»

I den første kommentaren kan det se ut som presten beskriver et reformert syn. Den reformerte læren forutsetter troen for å motta Kristus åndelig i nattverden.⁹¹

Bare blitt sånn:

Disse kommentarene kunne også blitt plassert i kategorien diverse for å kutte ned på en kategori, men de beskriver en tendens om at minste motstands vei er enklest. La ting være som de har vært:

«Man har alltid gjort det sånn»

«Fylgjer praksis frå forgjengar»

Om disse valgene er bevisst eller ikke kommer ikke til uttrykk.

Verdig vis:

Det var noen kommentarer som gjorde bruk av ordet verdig, det ble naturlig å sette dem i en egen kategori:

«Det er mange prester og kirketjenere involvert i nattverdfeiringen. Vi prøver å finne en praksis som både er "verdig vis" og alle kan være med på.»

⁹¹ Allen, "Sacraments in the Reformed and Anglican Reformation."

«Dersom jeg selv tar meg av rydding av vin og olat så tenker jeg at det er på verdig vis. Samtidig tenker jeg at kirketjener og klokker får gjøre det på sitt vis.»

Kirketjeneren dukker opp igjen, det er ikke noe nytt i forhold til tidligere kommentarer, men vi ser her forsøk på å komme hverandre i møte med en verdig praksis alle kan være med på. Noe også veiledningen til gudstjenestene oppfordrer til.⁹² Så ser vi en prest som anser egen praksis for å være verdig, men ikke bryr seg videre med hva kirketjener gjør. Igjen eksempel på ulik forståelse av ansvar, som jeg kommer tilbake til i drøftingen.

Varig konsekrasjon:

Dette er kommentarer som gir uttrykk for at konsekrasjonen fortsetter å vare. Eksemplene er som følger:

«Brød og vin er Kristi sanne kropp og blod, derfor må det ikke behandles som var det vanlig kjeks og saft, og settes tilbake i skapet og helles i vasken.»

«Kristi kropp og blod skal ikke bare behandles på verdig vis, men må æres og holdes tydelig adskilt fra vanlig brød, for å kunne ivareta en teologisk konsistens.»

Begge prestene anser konsekrasjonen som varig og at dette får følger for hva de velger å gjøre med brød og vin. Den ene presten presiserer at konsekreert brød må holdes adskilt for å ivareta teologisk konsistens. Luther avviste transubstansiasjonslæren og tilbedelsen av elementene,⁹³ men det å ære kan også forstås som å elevere elementene. En skikk som Luther videreførte i rammen av messen.⁹⁴ Begge disse prestene gir uttrykk for et nattverdsyn som kan synes å være i tråd med katolsk forståelse. Som nevnt vil nattverdsyn bli drøftet i kapittel7.

Luthersk:

Jeg valgte koden «luthersk» siden alle kommentarene i kategorien brukte enten «luthers», «luthersk» eller «lutherske» som begrunnelse:

⁹² Kirkerådet, *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettleiingar*.

⁹³ Leppin i *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46.

⁹⁴ *Martin Luther : An Introduction to His Life and Work*, 70.

«Jeg er luthersk teolog og mener at vin og brød er bærer av Jesu legeme og blod i nattverden - men selvfølgelig ikke etterpå, det er overtro»

«Jeg anser at den lutherske tradisjon ikke har noen felles god håndtering av elementene etter at nattverdsfeiringen er over, dessverre. Reformasjonen klarte ikke å fylle/stable på beina en fullverdig nattverdsfeiring i forhold til den som hadde vært.»

«I luthers tradisjon, er det en viss fobi mot å ære elementene, og når måltidet avsluttes, må vi konsumere elementene for å hindre misforståelser. Vår menighet bruker ikke å ta med brød til syke, så derfor må de konsumeres under bruk eller like etterpå.»

Kommentarene gir alle ulike uttrykk for en luthersk nattverdlære. Den første kommentaren skiller seg også ut med å fastslå at det er overtro å tenke et brød og vin fortsetter å være Jesu legeme og blod etter nattverden. Varigheten på konsekrasjonen har jeg pekt på til en tidligere kommentar og kommer tilbake til senere. Her pekes det igjen på manglende praksis som et problem. Mens den siste kommentaren viser til Luthers egen anbefaling om å spise opp for å unngå at spørsmål om varighet blir reist.⁹⁵

Økonomi, miljø:

Kommentarene i denne kategorien bruker økonomi som begrunnelse for egen praksis:

«For oss handler det om økonomi - vi har ikke råd til å slå ut noe. Men det handler også om at dette blir en praksis der det som har vært på alteret og blitt lest over - blir brukt til nattverd.»

«Gjenbruk og miljøhensyn.»

Økonomi og miljø som begrunnelse for valg av nattverdpraksis er et aspekt jeg ikke hadde tenkt på tidligere. Det er helt klart bra for miljø at brødet brukes igjen. Samtidig er dette også en trist beskrivelse av lokalkirkens økonomi.

⁹⁵ Peters, "Luther and the Principle: Outside of the Use There Is No Sacrament".

6.3.2 Oppsummering

De fleste prestene i kirken angir sin praksis som verdig. Når vi ser dette opp mot funnene i spørsmål 1 og 2, så skjønner vi at det er en varierende forståelse av hva som er verdig vis. Funnene tyder på at det blant prestene er innslag av både katolsk og reformerte nattverdsyn. Dette med nattverdsyn vil som nevnt bli drøftet senere.

6.4 Spørsmål 4: Gi en kort teologisk refleksjon.

Det fjerde og siste spørsmålet gav prestene mulighet til å komme med en kort teologisk refleksjon over egen praksis. Svarene er behandlet i henhold til metoden som ble redegjort for i kapittel 5. Tabell 4 viser de 18 kodene som svarene er satt inn i samt antall svar per kode.

Under gir jeg en forklaring om innholdet i hver kode, av og til gir jeg eksempler, og andre ganger beskriver jeg hva svarene sier. Eksemplene som gis er valgt for å vise bredde internt i koden, eller for å vise ytterpunkter i en kode.

Tabell 4 Koding av kommentarer til spørsmål 4

Kode	Antall
Forklarer praksis	32
Henvisning el. kort kommentar	16
Husfellesskap	1
Ikke fått instruks	1
in usu	94
Katolsk praksis	4
Kirketjeneren	13
Mat	2
Mottas i tro -symbolsk	4
Offertanke	1
Praktisk	15
Rekonsekkrering	2
Respekt – Verdig	28
Sjelesørgerisk	2
Tilbake til jorda	10
Varig konsekrasjon	32
Økumenisk	8
Ønsker praksis	12
Total	277

I koden «**Forklare praksis**» er det svar som beskriver en praksis, enten den de har valgt, eller erfaringer de har fra praksis i hjemlandet. Andre beskriver sin valgte praksis med brød og vin, som egentlig er svar på spørsmål tre. Disse svarene gir ingen typisk refleksjon og vil ikke bli benyttet.

I «**Henvisning el. kort kommentar**» er det henvisninger til andre spørsmål, eller beskjed om å se ovenfor. Det er også noen korte svar om å følge luthersk forståelse eller det er verdig. Disse sier ikke noe i konteksten de står i og vil ikke bli benyttet.

Det er tre koder som samler et svar med hver sin særegne mening. Dette er «**Husfellesskap, «Ikke fått instruks» og «Offertanke**», I den første er det en prest som uttrykker ønske om å kunne feire nattverd i husfellesskap. I den andre koden er det en prest som sier hen ikke har fått instruks om hva som skal gjøres. Og i det tredje er det en prest som ikke ser noen «motsetninger i lutherske teologi til at nattverden i vår kirke ikke kan forstås som et offer, langt på vei slik den forstås i de apostoliske kirkesamfunn.» Dette med offertanken var det verste misbruket i nattverden ifølge Luther⁹⁶ Samtidig har de senere års samtaler mellom lutheranere og katolikkene ført oss nærmere i denne forståelsen⁹⁷

«**Katolsk praksis**» inneholder fire svar som identifiserer seg med katolsk praksis. Følgende eksemplet gjenspeiler de andre kommentarene:

«Tror på realpresens, men "gir etter" for luthersk forståelse av at realpresens bare gjelder under kommunionen. Dypest sett ser jeg fram til en praksis hvor realpresensen selvsagt "ikke går over". Men da må jeg nok finne meg et annet kirkelig fellesskap først. Som formell lutheraner praktiserer jeg "det skal bli som du (lutheranerne) tror" = realpresens "virker" bare under kommunionen.»

Jeg har tidligere belyst ulike nattverdsyn og viser til drøftingen for utdypende kommentarer.

«**Mat**» Uttrykker følgende to meninger:

⁹⁶ Leppin i *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 47.

⁹⁷ "Fra Konflikt Til Fellesskap," 55.

[...] Jesus samlet opp de restene som var til overs etter brødunderet i Joh 6. Man kaster ikke mat!»

«Jeg synes det er fornuftig å behandle nattverdelementene som annen mat det ikke kjennes riktig å oppbevare: kastes - enkelt og greit, uten dramatikk. Verdig og rett.»

Her er det begrunnelsene som stikker seg ut. Det siste eksemplet kobler egen husholdningspraksis inn i nattverdpraksisen.

«**Mottas i tro -symbolsk**» Samler fire svar, der tre av svarene på ulik måte hevder tro som forutsetning for realpresensen, her er et eksempel:

[...] Men når de tar imot i tro, blir dette Jesu legeme og blod. Elementer som ikke taes imot, forblir kjeks og vin.»

Det siste svaret i denne koden erkjenner en symbolsk nattverdforståelse:

«Jeg har nok ikke et fullt "luthersk" syn på nattverdelementene, tenker dem mer som symboler, med et nærvær av Jesus.»

Her er det fire prester som gir uttrykk for en nattverdforståelse som kan se ut til å være preget av den reformerte nattverdlæren. Den ene erkjenner selv at hans syn ikke er i samsvar med Den norske kirkes lære. Se kapittel 7 for nærmere drøfting av dette.

«**Rekonsekkrering**» Inneholder to svar, den ene ser problemene med å konsekkrere brødet flere ganger, det andre svaret er følgende:

«Spørs om rekonsekkrering av brødet kan hevdes å være 'verdig vis'. Skulle man unngått dette, måtte man tømte (spist opp innholdet i) oblatboksen etter hver messe. På denne måten blir det i alle fall høvelig oppbevart i en vakker liturgisk gjenstand, og ikke en pappeske el.l.»

Spørsmålet om rekonsekrering er ikke direkte berørt i veiledningen til gudstjenesten, det som nevnes er hva som kan gjøres om man trenger å hente ut mer brød og vin.⁹⁸ Når det gjelder rekonsekrering som disse svarene berører, er jo det et spørsmål om varigheten på konsekrasjonen som jeg har pekt på tidligere, og kommer tilbake til i kapittel 7.

«**Sjelesørgerisk**» Denne koden rommer to svar som bringer sjelesørgeriske hensyn inn i vurderingen av hva de gjør med brød og vin. Jeg gjengir en del av det ene svaret:

«Min praksis er nok dogmatisk tvilsom. Av sjelesørgeriske hensyn vil jeg ikke i enhver sammenheng insistere på å spise og drikke alt, rett og slett fordi jeg tror det i visse sammenhenger kan virke fremmedgjørende for menigheten [...]»

Det å ikke fornærme eller støte menigheten har vært oppe som eksempel i kommentarer til de andre spørsmålene. I kommentaren som ikke er gjengitt forteller presten at hen øver seg på å drikke å spise foran menigheten, så de kan bli vant med denne praksisen. At menigheten reagerer på slike praksiser kan jo være forståelig, samtidig som tanken er fin.

I koden «**Økumenisk**» er det åtte respondenter som beskriver at deres praksis er valgt av hensyn til våre søsken som har et annet syn på nattverden.

«**Tilbake til jorda**» er en beskrivelse av de 10 respondentenes svar om hva de i hovedsak gjør med vinen. Hovedtanken i disse er det som kommer fra jorda går tilbake til jorda. Litt i tråd med takkebønnen før nattverden [...] Av ditt eget gir vi deg tilbake»⁹⁹

Koden «**Ønsker praksis**» er 12 prester som skriver at de ønsker en helhetlig og tydelig praksis for hva som skal gjøres med brød og vin etter nattverden. Blant disse er det fire svar som utmerker seg med å hevde at fravær av tydelige anbefalinger og varierende praksis er med på å undergrave kirkens lære om realpresensen. Så er det ett svar som begrunner ønsket om praksis på følgende måte:

«Skulle gjerne sett at DnK etablerte ein praksis som skulle vere gjeldande alle stadar. For eigen del er min noverande praksis relativt gjennomtenkt, men det opplevest som mindre viktig når ein veit at dette vert gjort så forskjellig fra prest til prest.»

⁹⁸ *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudsteneste Med Rettleiingar*, 387-88.

⁹⁹ *Ibid.*, 33.

Denne kommentaren kommer jeg tilbake til i drøftingen.

«**Kirketjeneren**» har blitt min trofaste følgesvenn i kodingen av kommentarer og svar til undersøkelsen. Det er samme problemstilling som kommer til uttrykk i disse svarene, som i kommentarene i spørsmål 1-3. Det dreier seg om frykt for konflikt med andre yrkesgrupper, kirketjenere som uttrykker frustrasjon over ulik praksis blant prestene, og prester som ikke er sitt ansvar bevisst.

«**Praktisk**» samler svar som uttrykker at praksisen er valgt enten som en kombinasjon av teologisk refleksjon og praktiske hensyn, eller utelukkende av praktiske hensyn.. Det teologiske er ofte utgangspunktet, men i møte med utdelingsmåte, holdbarhet på brød og vin, sted og travel hverdag, ender mange opp med en praktisk begrunnelse for egen praksis. Svarene er like, det er ett som utpeker seg med følgende:

«Hvordan behandler vi blod for øvrig? Jeg som også er jeger er vant til å omgås slakt og blod, og som med alt annet vi ikke skal bruke går det som er til overs i vasken [...]

Det er i aller høyeste grad en praktisk løsning, men billedbruken er kanskje ikke helt heldig.

«**Respekt – Verdig**» er en kode som samler svar som vektlegger at ens praksis er begrunnet ut fra respekt for elementene eller av hensyn til andre. Mens noen understreker at praksisen må være verdig. Av svarene er det et som utpeker seg:

«Mål: Å avspeile respekt og ærbødighet både for Gud og mennesker (derfor skikken med å helle i vasken ved intinksjon ---av hensyn til medmenneskers helse).»

Det er igjen utdelingsmåte som avgjør hvordan vinen håndteres, hensynet til medmenneskenes helse er et nytt argument.

Koden «**Varig konsekrasjon**» er svar som gir uttrykk for at konsekrasjonen vedvarer. Det er ingen som bruker begrep som forvandling for å forklare dette. En respondent skriver:

«Jesus sier: "Ta imot og spis." Det skal han bare måtte si en gang. [...]

Det er også enkelte av svarene som presiserer at brødet ikke skal oppbevares for å tilbes, kun for å bli delt ut igjen. Blant kommentarene er det en som utmerker seg i lengde og tydelighet. Jeg gjengir utdrag av denne her:

«[...] Jeg tror at vår teologi og tenkning blir preget av vår praksis og at dessverre har vår (i DnK) dårlige praksis på dette ført til at vi har fått en svakere nattverdsteologi. Manglende respekt for elementene gjør at dette mer og mer blir et symbolsk minnemåltid. [...]»

Forut for utdraget som er gjengitt har respondenten fastslått at det er Jesus legeme og blod med STORE bokstaver. Det er også to andre svar i denne koden som hevder at realpresensen undergraves av kirkens praksis.

I neste eksempel ser vi en prest med en sammensatt forståelse:

«Presten har i kraft av ordinasjonen ansvaret for at sakramentene forvaltes rett. Jesus forteller ganske nøkternt hva vi skal gjøre med hans legeme og blod, nemlig spise og drikke det. (Ikke, f.eks., sette det i en gullinnfatning og bære det rundt i gatene, ikke blande det med vanlig brød og vin som om det ikke er noen forskjell, i særdeleshet ikke tømme det i kloakken e.l.l.) Kirken har, såvidt jeg vet, aldri fått noen spesialåpenbaring som sier at konsektrert brød og vin opphører med å være Jesu legeme og blod på noe bestemt tidspunkt. Det er svært forstemmende at Den norske kirke ikke klarer å vedta en mer enhetlig, evangelisk og luthersk praksis på dette feltet.»

Her uttrykkes det først en luthersk forståelse ved å si at hensikten er å spise opp brødet¹⁰⁰ Samtidig reiser hen spørsmål om kirken har fått en åpenbaring som sier noe om når konsekrasjonen opphører. Jeg kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 7.

Et siste eksempel der en prest beskriver sitt syn med snert:

¹⁰⁰ Senn, *Eucharistic Body* 102.

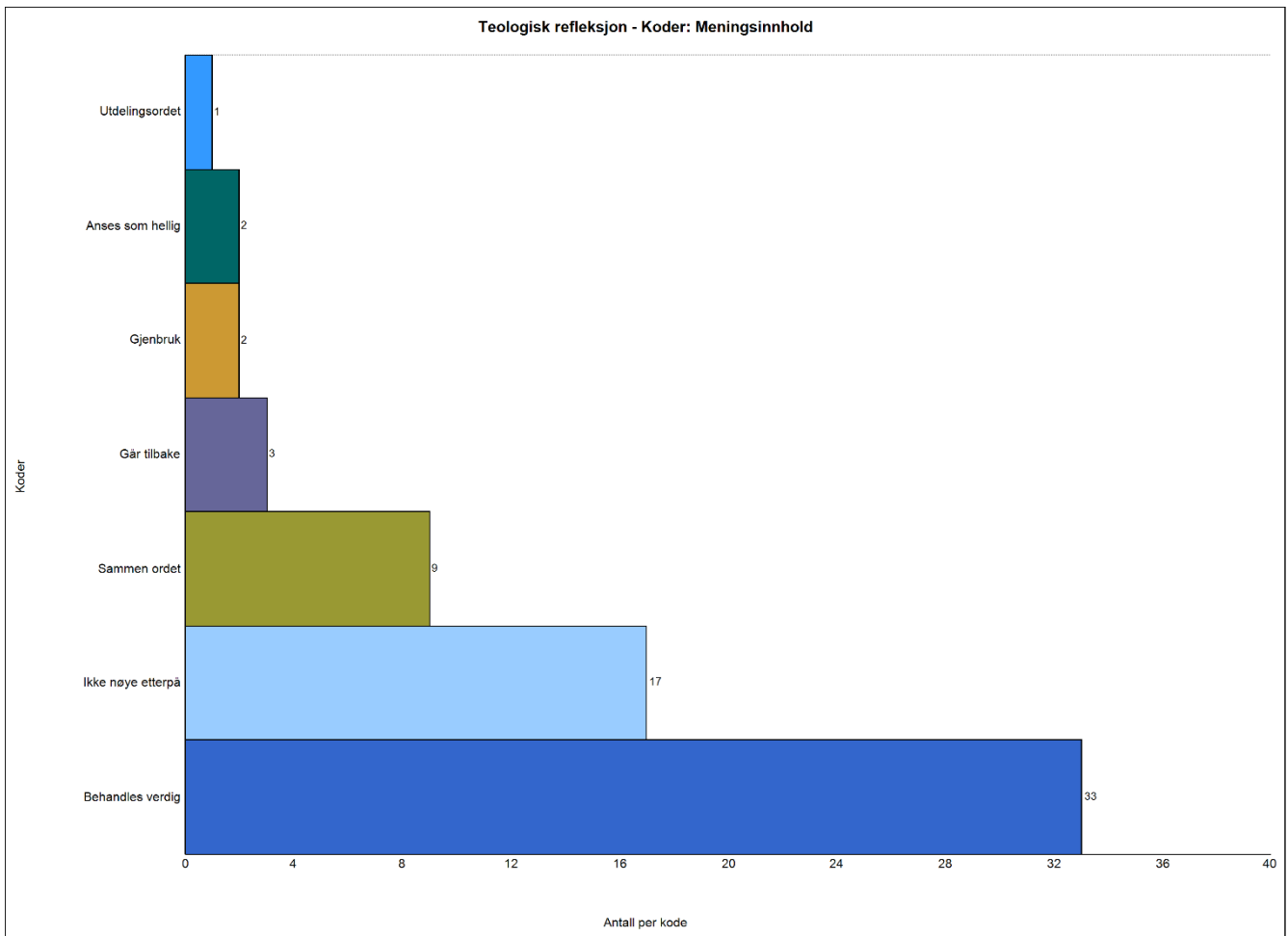
«"Vi leker ikke butikk". Sier vi at "Dette er Jesu legeme og Jesu blod" så er det Jesu legeme og Jesu blod selv etter at velsignelsen er lyst og kirkekaffen drukket. Men for all del: Jeg har ikke tenkt å kjøpe skap med rød lampe på heller.»

Jeg kommer som sagt tilbake til dette i drøftingen.

6.4.1 in usu

Dette er svar som bruker ordet «in usu» eller kommentarer som beskriver en in usu-forståelse. Som vist i tabell 4 er det 94 svar i denne koden, jeg redegjorde kapittel 5 for at svarene i denne koden ble lest en ekstra runde og delt opp i underkoder. Det var totalt 67 av de 94 svarene som sa noe annet i tillegg til in usu. Dette gav syv underkode og disse er: «Anses som hellig», «Behandles verdig», «Gjenbruk», «Går tilbake», «Ikke nøye etterpå» «Sammen ordet» og «Utdelingsordet». I figur 3 vises fordelingen i disse underkategorien.

Figur 3. Fordeling av underkoder i hovedkoden «in usu»

Øverst i søylediagrammet er koden «**Utdelingsordet**», det er 1 svar som hevder at utdelingsordet som ledsager utdelingen er det som gjør elementene hellige.

Den andre søylen er koden «**Anses som hellig**», her er det 2 svar som i tillegg til in usu-forståelsen understreker at elementene er hellige etterpå. Den ene respondenten drar også parallell til dåpsvannet og behandler også dette med respekt.

Den tredje søylen er koden «**Gjenbruk**», de 2 svarene vektlegger at det er viktig å gjenbruke brød og vin. Når realpresensen er virksom i rammen av gudstjenesten, er det feil tilnærming å spise og drikke opp, da er det bedre å gjenbruke dem.

Den fjerde søylen viser koden «**Går tilbake**». Felles for de 3 svarene i denne koden er at de beskriver brød og vin blir til Jesus legeme og blod i nattverden og går tilbake til brød og vin etterpå. Her kan det være upresis språkbruk, eller en forvandlingsforståelse.

Den femte søylen viser koden «**Sammen ordet**». Dette er 9 svar som utdyper sin in usu forståelse med å poengtere innstiftelsesordenes rolle i nattverden. Jeg kommer tilbake til dette i neste kapittel

Den nest nederste søylen viser koden «**Ikke nøye etterpå**» her gir 17 prester uttrykk for at det nettopp ikke er så nøye hva som skjer etterpå. Det er i rammen av måltidet Jesu legeme og blod er nærværende, ergo er det bare brød og vin etterpå og vi trenger ikke tenke så mye på hva som gjøres med elementene. Koden kunne fått navnet det er bare brød og vin siden det er hovedpoenget, men siden det er handlingen etter nattverden som er gjenstand for undersøkelsen, valgte jeg å bruke «Ikke nøye etterpå». Dette svaret representerer et gjennomsnitt av svarene i gruppen:

«Dette er brød og vin. Til bruk i nattverden er det samtidig Jesu kropp og blod, men bare til bruk i nattverden. Driker jeg vinen etter nattverden, betrakter jeg det fortsatt som Jesu blod. Heller jeg det ut i vasken, er det bare vin. Da er det ikke til bruk som sakrament.»

Hovedpoenget er at skillet går under og etter messen, under viktig, etterpå ikke så viktig. Dette handler også om forståelsen av nattverden som sakrament og varighet, som jeg kommer tilbake til.

Den nederste søylen og siste koden, er 33 respondenter gir uttrykk for at elementene skal «**Behandles verdig**». Selv om det nå bare er brød og vin, må elementene behandles verdig av respekt for handlingen som nettopp var. Et av svarene er som følger:

«[...] Teologisk vurdering: Jeg, som teolog, vet at når nattverdsfeiringen er over, er vin og brød "bare" vin og brød. Området jeg tjenestegjør i har svært høy grad av nattverdsvegring, og jeg prøver å ufarliggjøre nattverdsdeltakelsen ved både undervisning og hyppig nattverdsfeiring, på alle typer gudstjenester. For å begrense mystifiseringen og spekulasjonene rundt elementene (Hvordan kan det SLUTTE å være Jesu kropp og blod når det nettopp var det?! -ja da, de har ikke helt fått med seg at vi for noen hundre år siden gikk bort fra transsubstansiasjonslæren), så bruker jeg dem opp.»

Denne presten spiser opp elementene for å unngå at menigheten skal begynne å stille spørsmål om hvor lenge realpresensen er i elementene. Her fremheves et moment om å avmystifisere nattverden for å få flere til å gå til nattverd. Vi har sett lignende kommentarer tidligere om menighetsmedlemmer som reagerer på en gitt praksis. De resterende svarene i denne koden kan oppsummeres med følgende:

«I, under og ved bruk er det Jesu kropp og Jesu blod som deles. Før og etter er det brød og vin som likefullt skal behandles verdig»

6.5 Oppsummering

Funnene i undersøkelsen har vist oss at prestene i Den norske kirke har store variasjoner når det kommer til håndtering av brød og vin etter nattverden. Utdelingsmåte, mengde og holdbarhet er innvirkende årsaker til hvordan elementene håndteres. At såpass mange prester anser sin praksis som verdig, viser også at det er ulik forståelse av verdighet blant prestene. Videre kan det se ut som prestene har ulik forståelse av nattverden, og ulik forståelse av hva som er deres ansvar. Noen etterlyser tydeligere retningslinjer, og andre hevder at mangelen på retningslinjer svekker kirkens nattverdlære. I neste kapittel vil jeg drøfte disse funnene.

7.0. Drøfting

Hva viser undersøkelsen? Hvilke spørsmål besvares, og hvilke nye skapes? I denne oppgaven tok jeg utgangspunkt i en tredelt problemstilling:

Hva er presters praksis med elementene etter endt nattverdfeiring? Hva forteller praksisen om prestenes nattverdsyn? Er prestenes syn i samsvar med Den norske kirkes nattverdlære og bestemmelser?

Jeg skal derfor drøfte funnene med utgangspunkt i disse tre spørsmålene.

Når det gjelder det første spørsmålet; «Hva er presters praksis etter endt nattverdfeiring?», viser undersøkelsen at prestene har en variert praksis når det kommer til håndtering av elementer som er til overs etter nattverdfeiringen. Som dataene presentert i kapittel 6.1 viste, legger et flertall av prestene brødet tilbake i esken etter nattverdfeiringen. Runder vi opp kan vi si at 6 av 10 har denne praksisen, mens 4 av 10 har andre praksiser. Det ble også avdekket visse faktorer som en årsak til at noen velger ulik praksis. Dette var mengde, type brød, sted, og hvem som legger opp.

For vinen sin del, var bildet langt mer varierende enn for brødet. Her var det ikke et flertall om en bestemt praksis. Flest prester heller vinen i vasken, men ved å summere noen av svaralternativene. Fant jeg ut at rundt 4 av 10 prester heller vinen på et sted utenfor kirken, mens det er rundt 3 av 10 som heller vinen i vasken, og 3 av 10 som drikker opp vinen. Ser vi bort fra en slik oppsummering av de tre praksisene, og heller ser på de som har en annen eller flere praksiser, viser dette at 4 av 10 prester har varierende praksiser. Her viser også funnene at de store variasjonene kan tilskrives utdelingsmåten intinksjon, vinens holdbarhet og sted.

Som redegjørelsene i kapittel 4 viste, reguleres håndteringen av brød og vin av de alminnelige bestemmelsene.¹⁰¹ Her står det at elementer som er til overs skal behandles på verdig vis.

Anbefalingene til en verdig praksis kommer først i veiledningen til gudstjenesten. For brødets del var det anbefalt å spise opp eller oppbevare det i egen eske, mens det for vinen var anbefalt å drikke opp eller helle den ut på et fast sted utenfor kirken.¹⁰² Funnene i

¹⁰¹ Kirkerådet, *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettleiingar*, 125-26. Alminnelige bestemmelser III Nattverd

¹⁰² Ibid., 387-89. Veiledningen, Nattverdmåltidet

undersøkelsen kan tyde på at et flertall av prestene ikke følger disse anbefalingene. Gjennom kommentarene fikk jeg identifisert noen årsaker som kan forklare disse variasjonene. Et hovedfunn er kirketjenerens rolle i håndteringen av brød og vin. At kirketjeneren har en rolle i dette arbeidet er jo i og for seg ikke overraskende. Det som derimot var overraskende, var årsaken til ansvaret og konsekvensene av ulik ansvarsforståelse. For å ta det siste først, det synes som en del prester ikke er klar over at de har ansvaret for å påse at nattverdelementene behandles på en verdig måte. Samtidig som det kan se ut som andre prester ikke vil utøve sitt ansvar for å unngå konflikter. I kapittel 4.1 redegjorde jeg for at presten er ansvarlig for sakramentforvaltningen, et ansvar som ble gitt gjennom ordinasjonen.¹⁰³ Bestemmelsene til liturgien er tydelige på at det er presten som har ansvaret for nattverdfeiringen, og ansvaret med å påse at brød og vin som er til overs blir behandlet på verdig vis. Det er noen prester som uttrykker at de overlater dette (problemet) til kirketjeneren. Noe som kan se ut som en ansvarsfraskrivelse, om det er bevisst eller ikke kan jeg ikke uttale meg om. Samtidig er det en god del som er bevisst ansvaret sitt, og har gitt instruksjoner om håndtering, mens det er noen som ikke tør, eller vil gjøre noe av frykt for konflikt med kirketjeneren. Noen få prester sier at de ikke lærte om dette i utdannelsen, og noen etterlyste tydelige retningslinjer. Mangel på opplæring kan forklare at det er ulik forståelse av ansvar, men dette har nok utdanningsinstitusjonene, og biskopene (som gjennomfører ordinasjonssamtalene) bedre grunnlag til å bekrefte eller avkrefte enn meg. På den andre side har prestene avlagt et løfte om å forvalte sakramentet i henhold til kirkens orden. Med dette løftet, må det forutsettes et ansvar for å sette seg inn i kirkens liturgi og bestemmelser. Om bestemmelsene er tydelig nok er en annen side av saken som jeg kommer tilbake til litt senere.

De store variasjonene blant prestene kan også henge sammen med det andre spørsmålet i problemstillingen «Hva forteller praksisen om prestenes nattverdsyn». For å svare på dette, er de kvalitative dataene en god kilde. Som jeg redegjorde for i kapittel 5, utgjør disse kommentarene i spørsmål 1-3 og svarene til spørsmål 4. Funnene i dette datamaterialet viser at det eksisterer ulike nattverdsyn blant prestene i Den norske kirke. Det kan se ut som det er innslag av katolsk og reformert lære og samtidig et tydelig luthersk flertall.

Et eksempel på et reformert syn finner jeg i følgende kommentar som er gjengitt på side 46

¹⁰³ *Gudstjenestebok for Den Norske Kirke*, 169.

«Det er Jesu legeme og blod mens man mottar det i nattverd og tro, men etterpå er det bare brød og vin». Troen ble en viktig del av Luthers nattverdlære, men som Schattauer¹⁰⁴ påpekte gjorde Luther troen til en forutsetning for å motta frelsen i nattverden. Når det gjelder realpresensen så var Luther fast bestemt på at vi tok imot Kristus i nattverden.¹⁰⁵ Luther hevdet også at ikketroende mottok Kristus i nattverden.¹⁰⁶ Zwingli på sin side hevdet at Jesu legeme var i himmelen, og dermed ikke kunne befinne seg på to plasser samtidig og at nattverden dermed var et symbolmåltid av åndelig karakter.¹⁰⁷ Det reformerte synet på Kristi nærvær i nattverden, ble i kapittel 2.3.2, forklart, med at Ånden gjennom troen bringer Kristus til nattverden.¹⁰⁸

Presten i svaret jeg viste over, hevder at det er Jesus legeme og blod når vi mottar i nattverd og tro. Formuleringen «i nattverden» krever at jeg trekker inn et tredje perspektiv. Som Hegstad påpekte, er det lutherske synet at brød og vin er å forstå som Jesus legeme og blod i rammen av nattverdmåltidet¹⁰⁹ Det kan dermed se ut som denne presten har en luthersk in usu-forståelse, supplert med tro, som forutsetning for å motta Jesu legeme og blod. På den andre side kan det også være snakk om en uklar formulering. Vedkommende kan også sikte til den lutherske forståelsen av tro som forutsetning for å motta frelsen i nattverden. Det konstateres at det er Jesus legeme og blod, men også bare brød og vin etterpå. En slik forståelse er ikke forenelig med det reformerte symbolsynet. Det er totalt fire prester som uttrykker samme syn, et annet eksempel ble gitt på side.55. Det er i tillegg en prest som selv erkjenner et annet syn, jeg gjengir kommentaren fra side 55: «Jeg har nok ikke et fullt "luthersk" syn på nattverdelementene, tenker dem mer som symboler, med et nærvær av Jesus.» Her beskriver vedkommende en calvinsk forståelse av nattverden der Jesus har et fellesskap med brød og vin.¹¹⁰

Jeg går nå videre til min antagelse om et katolsk nattverdsyn og gjengir her eksemplet fra side 54:

«Tror på realpresens, men "gir etter" for luthersk forståelse av at realpresens bare gjelder under kommunionen. Dypest sett ser jeg fram til en praksis hvor realpresensen

¹⁰⁴ From Sacrifice to supper *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 207-28.

¹⁰⁵ *Martin Luther : An Introduction to His Life and Work*, 73-75.

¹⁰⁶ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 54.

¹⁰⁷ Lindberg, *The European Reformations*, 181-82.

¹⁰⁸ Allen, "Sacraments in the Reformed and Anglican Reformation."

¹⁰⁹ *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk*, 226.

¹¹⁰ Allen, "Sacraments in the Reformed and Anglican Reformation."

selvsagt "ikke går over". Men da må jeg nok finne meg et annet kirkelig fellesskap først. Som formell lutheraner praktiserer jeg "det skal bli som du (lutheranerne) tror" = realpresens "virker" bare under kommunionen.»

Her er det en prest som med et snev av humor karikerer den lutherske lære og lengter etter en katolsk forståelse av nattverden, der realpresensen ikke går over. Dette er ikke den eneste presten i undersøkelsen som snakker om konsekrasjonens varighet. Som vi så i kapittel 6.4 er det 32 prester som omtaler en varig konsekrasjon. I tillegg er det også noen kommentarer i spørsmål 1-3 som omtaler dette. Når det snakkes om varig konsekrasjon kan det tyde på en tanke om forvandling av brød og vin, noe som leder meg inn på den katolske transubstansiasjonslæren. I kapittel 2 ble det redegjort for utviklingen av denne, der Macy beskrev utviklingen av læren parallelt med utvikling av liturgiske praksiser. Det utviklet seg en ny forståelse av presten som den eneste som hadde makt til og få Kristi nærværende i nattverden. I løpet av middelalderen utviklet transubstansiasjonslæren seg, der man ved bruk av aristoteliske begrep forklarte hvordan brød og vin kunne forvandles til Jesus legeme og blod. En konsekvens av at sentreringen rundt messen og momentet der Kristus ble nærværende i nattverden. Førte til at fokuset i handlingen gikk fra å motta og spise til å se og tilbe.¹¹¹ Transubstansiasjonslæren og tilbedelsen av det konsekrate brødet som Kristi legeme var noe Luther tok sterk avstand fra. Leppin viste til at det for Luthers del ikke var så viktig å forklare hvordan Jesus ble nærværende, men å fremheve at Jesus var til stede på alteret.¹¹² Hovedproblemet for Luther var kirkens misbruk av nattverden gjennom privatmesser og salg av prestens offertjenester. Luther forstod nattverden som en gave der Gud gir oss frelsen. Siden nattverden er en gave må den feires i fellesskap så alle har muligheten til å motta.¹¹³ Den lutherske forståelsen av nattverden innebærer da at brød og vin er Jesu legeme og blod når det deles ut i nattverdfeiringen.¹¹⁴ Når enkelte prester snakker om en varig konsekrasjon så er ikke dette i tråd med en luthersk forståelse. Veiledningen til gudstjenesten understreker også at brød og vin er å betrakte som Jesu legeme og blod i tilknytning til selve nattverdmåltidet.¹¹⁵ På den andre side er det ikke alle som er enige om at Luther forstod dette så strengt. Ifølge Senn¹¹⁶ varer konsekrasjonen til hensikten er oppnådd, nemlig å spise opp.

¹¹¹ *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 39-56.

¹¹² *Ibid.*, 46.

¹¹³ *Ibid.*, 207-28.

¹¹⁴ *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk*, 226.

¹¹⁵ *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettledning*, 388.

¹¹⁶ Senn, *Eucharistic Body*

Legger man dette synet til grunn, så forutsettes ingen forvandling, og spørsmålet om varig konsekrasjon trenger ikke å være i strid med en luthersk nattverdforståelse. De ulike forståelsene ser ut til å bero på tolkingen av Luthers egne anbefalinger om hva som skal gjøres med elementene og hans forståelse av konsekrasjonens varighet. I det økumeniske dokumentet *Fra konflikt til fellesskap*,¹¹⁷ beskrives Luthers forståelse av nattverden som en fellesaktivitet, et virkelig måltid der det er meningen at elementene spises opp. De refererer så til at Luther selv anbefalte at elementene skulle spises opp slik at spørsmål om hvor lenge Kristus er til stede ikke vil bli reist. Både Senn og forfatterne av dokumenter legger samme uttalelse fra Luther til grunn, men forstår denne ulikt. Uttalelsen de sikter til er Luthers brev til presten Wolfenius som hadde reist spørsmål om hvor lenge konsekrasjonen varte. I sitt svar til Wolfenius anbefalte Luther at det beste var å spise opp for å unngå diskusjon om varigheten av Kristi nærvær.¹¹⁸ Luthers uttalelse tolkes også ulikt hos våre søsterkirker i Sverige og Finland. I 2020 kom bispemøtet i Den svenske kirken med et dokument om nattverden med føringer for hva som skal gjøres med elementer som er til overs. De oppfordrer til at brød som er til overs oppbevares på en verdig måte. Brødet kan, men må ikke oppbevares i egen eske siden kirkens syn ikke skiller mellom ukonsekrert og konsektrert brød. Men å oppbevare brødet i egen eske er økumenisk passende. De runder av med å slå fast at det er rom for å håndtere elementene på ulik måte, og understreker i neste setning at ikke alle måter å håndtere konsektrert brød på er forenelig med evangelisk-luthersk lære. Som f.eks. å oppbevare brødet for å dele dem ut til syke, og fastslår at for hver enkelt nattverd skal innstiftelsesordene leses av en prest. Til slutt understreker de at tilbedelse av elementene er i strid med læren.¹¹⁹

I et samtaledokument mellom katolikker og lutheranere i Finland, står det at biskopene i Den finske kirken legger til grunn at konsekrasjonen varer til hensikten er oppnådd, altså til brød og vin er spist og drikket opp. Det vises så til retningslinjer i liturgien i Den finske kirke der biskopene har anbefalt at prestene legger opp så nøyaktig antall som mulig, skulle det bli rester skal disse spises og drikkes opp, men dersom det er mye igjen skal det oppbevares i egen boks og deles ut igjen i neste gudstjeneste. Da er det ikke nødvendig å lese innstiftelsen på nytt. De åpner også for at diakoner kan dele ut konsektrerte elementer til syke og døende

¹¹⁷ Den luthersk – romersk – katolske kommisjon for kristen enhet, "Fra Konflikt Til Fellesskap," 52.

¹¹⁸ Peters, "Luther and the Principle: Outside of the Use There Is No Sacrament".

¹¹⁹ Svenska kyrkan, "Fira Nattvard - Brev Från Biskoparna Til Svenska Kyrkans Präster Och Församlingar," <https://www.svenskakyrkan.se/biskopsbrev/biskopsbrev-om-nattvarden>.

uten ny konsekkrering.¹²⁰ Når jeg trekker frem disse eksemplene gjør jeg det for å vise at det er ulik forståelse på luthersk side om hva den lutherske læren egentlig sier om varighet av konsekkrasjonen. Som nevnt innledningsvis kan det se ut som at det er en stor andel prester som legger den lutherske in usu-forståelsen til grunn, samtidig ser det ut som det internt i denne gruppen foreligger ulik forståelse. Jeg tar utgangspunkt i in usu-koden i kapittel 6.4.1. Her deler alle prester en in usu-forståelse, men samtidig indikerer funnene at det er ulike momenter som vektet inn i denne forståelsen. Det er en prest som hevder innstiftelsesordene gjør nattverden hellig. Ordet er viktig i den lutherske forståelse, der Luther forstod nattverden ut fra innstiftelsesordene.¹²¹ Innstiftelsesordene var så viktige for Luther at han i ordningen for sin Tyske messe satte utdelingen umiddelbart etter innstiftelsen, uten noe form for utdelingsord.¹²² I norsk sammenheng kom utdelingsord inn som en del av liturgien først i 1685.¹²³ I samme kategori så er det 9 prester som presiserer at det er ordet som konstituerer realpresensen. 2 prester beskriver elementene som hellige etterpå, 17 prester mener det ikke er så nøye etterpå, 33 prester mener derimot at elementene må behandles verdig etterpå. Når en prest skriver utdelingsordene kan det hende at vedkommende hadde hele feiringen i tankene. Selv om Luther ikke gjorde bruk av utdelingsord så har de vært en del av liturgien siden 1685. Poenget er ikke at kommentarene oppgir noe som åpenbart synes å være utenfor en luthersk lære, men de peker på at det internt er ulik forståelse av en luthersk lære. Hva menes med hellige elementer? Et annet eksempel er bønn når vinen helles ut. Dette så vi på side 42. Det viser helt klart respekt for handlingen som har vært og er samtidig en verdig måte, men hva bygger denne praksisen på? Hvorfor forstår prestene nattverden på så ulik måte? Hvorfor handler de så ulikt? Det kan se ut som Luthers anbefaling om å spise og drikke opp for å unngå spørsmål om hvor lenge Kristus er til stede i elementene er like aktuell i dag.

Dette bringer meg over til det siste spørsmålet i problemstillingen; «Er prestenes syn i samsvar med Den norske kirkes nattverdlære og bestemmelser?» Funnene i undersøkelsen indikerer at det blant prestene er ulikt syn på nattverden. Disse funnene drøftet jeg ovenfor, og jeg skal ikke fastslå om disse er i strid med kirkens lære. Det er et stort flertall som gir uttrykk for en luthersk forståelse, en del uttrykker noe som kan tyde på et katolsk syn, og noen beskriver nattverden i retning av et reformert syn. Samtidig er det store variasjoner i hva som

¹²⁰ Lutheran-Catholic Dialogue Commission for Finland, "Communion in Growth - Declaration on the Church, Eucharist, and Ministry," (2017).

¹²¹ *Martin Luther : An Introduction to His Life and Work*, 70.

¹²² *A Companion to the Eucharist in the Reformation*, Vol. 46, 224.

¹²³ *Gudstjenestelivet I Den Norske Kirke : Fra Reformasjonstiden Til Våre Dager*, 59.

vektlegges og begrunnes internt i den lutherske forståelsen. Når det gjelder om prestene handler i samsvar med Den norske kirkes bestemmelser, så viser funnene at det ikke er så mange som følger anbefalingene i veiledningen. Bestemmelsene på sin side sier at elementene skal behandles på verdig vis.¹²⁴ I spørsmål 3 svarer et stort flertall av prestene at de har en praksis som er på verdig vis (se tabell 3). Som jeg har vist til tidligere kommer en anbefaling om verdig praksis i veiledningsdelen til gudstjenesten. Her anbefales det at brødet spises opp eller oppbevares i egen eske, og at vinen drikkes eller helles ut på et fast sted utenfor kirken.¹²⁵ Ser vi anbefalingene opp mot funn i undersøkelsen så ser vi at det er store variasjoner blant prestene om hva som er verdig vis. Under problemstillingens første del pekte jeg på prestenes ansvar, men stilte også spørsmål ved om veiledningen er tydelig nok? I høringsdokumentet fra 2008 ble det vurdert å innføre tydeligere retningslinjer for håndtering av brød og vin som er igjen etter måltidet, men man videreførte bare regelen om at det skal håndteres på verdig vis.¹²⁶ I en kirke hvor det meste er regulert av regler og bestemmelser, som f.eks. bruk av kirkeklokker, farger på kirketekstiler og farge på sko som skal brukes til liturgisk drakt. Ja, da kan det virke påfallende at man ennå ikke har greid å få på plass et tydeligere regelverk for håndtering av elementene etter nattverden. Dersom anbefalingene ble løftet opp på et høyere nivå og tydeliggjort, ville det ha noen betydning? Her kan jeg ikke svare ja eller nei, men funnene kan tyde på at mangelen på tydelige regler i kombinasjon med uklarhet rundt ansvar, medfører en del konflikter mellom prester og kirketjenere. Et annet spørsmål er om variasjonene i prestenes måte å forstå nattverden på, ville blitt mer enhetlig gjennom tydeligere anbefalinger? Jeg gjengir dette svaret fra side 56: «Skulle gjerne sett at DnK etablerte ein praksis som skulle vere gjeldande alle stadar. For eigen del er min noverande praksis relativt gjennomtenkt, men det opplevest som mindre viktig når ein veit at dette vert gjort så forskjellig fra prest til prest»

¹²⁴ *Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudstjeneste Med Rettleiingar*, 126.

¹²⁵ *Ibid.*, 388.

¹²⁶ *Reform Av Kirkens Gudstjenesteliv : Orientering Om Høringsdokumentene*, 35.

8.0 Konklusjon

Denne undersøkelsen er den første i sitt slag som har kartlagt prestenes håndtering av brød og vin som er til overs etter nattverdfeiringen i Den norske kirke.

Undersøkelsen viser at det blant prestene er store variasjoner når det kommer til håndtering av brød og vin. Når vi ser brød og vin hver for seg, viser funnene at et knapt flertall av prestene legger brødet tilbake i esken det ble tatt fra. Hos de resterende er det ulike praksiser. Når det gjelder vinen, viser funnene at det ikke er en tydelig praksis som foretrekkes. Det er flest prester som heller vinen i vasken, men det er marginale forskjeller til de andre enkeltpraksisene, samtidig er kombinasjoner av praksiser mer utbredt med vin enn ved håndtering av brødet. Funnene indikerer også at variasjoner i praksis kan tilskrives en kombinasjon av manglende kunnskap og utydelige retningslinjer, noe som synes å være en medvirkende årsak til konflikter mellom prester og kirketjenere, interne frustrasjoner blant prestene, og skepsis i menigheten. Når det gjelder prestenes nattverdsyn kan funnene tyde på at det blant prestene eksisterer ulike nattverdsyn, der det finnes spor av både katolsk og reformert lære. Det ser ut som de fleste samler seg om en luthersk forståelse, men innbyrdes synes det å være ulike forståelser av denne læren. Siden variasjonene i praksis er såpass store, varierer det også om prestene følger kirkens bestemmelser.

Oppsummert tyder funnene på at det kan være behov for tydeligere bestemmelser for hva som skal gjøres med elementene som er igjen etter nattverdfeiringen. Funnene indikerer også ulike nattverdsyn blant prestene, noe som kan tyde på et behov for en dypere samtale om Den norske kirkes nattverdlære.

Litteratur

Allen, Michael. "Sacraments in the Reformed and Anglican Reformation." In *Handbook of sacramental theology*, edited by Hans Boersma and Matthew Levering Oxford: Oxford University Press, 2016.

Den luthersk – romersk – katolske kommisjon for kristen enhet. "Fra Konflikt Til Fellesskap." 2015.

Den norske kirke. "Hva Er Økumenikk." <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/mellomkirkelig-rad/okumenikk-og-kirkesamarbeid/hva-er-okumenikk/>.

Ellingsen, Terje. *Kirkeordinansen Av 1537*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2017.

Finland, Lutheran-Catholic Dialogue Comission for. "Communioin in Growth – Declaration on the Church, Eucharist, and Ministry." 2017.

Flatø, Lars. *Den Store Liturgirevisjonen I Vår Kirke 1886-1926 : En Kirkehistorisk Undersøkelse*. Oslo: Land og Kirke/Gyldendal, 1982.

Fæhn, Helge. *Gudstjenestelivet I Den Norske Kirke : Fra Reformasjonstiden Til Våre Dager*. Oslo: Universitetsforlaget, 1994.

Greg Guest, Paul J Fleming. "Mixed Methods Reasearch." https://www.researchgate.net/publication/281625054_Mixed_Methods_Research.

Gudstjenestebok for Den Norske Kirke. [Ny utg., bokmål]. ed. Oslo: Verbum, 1996.

Hegstad, Harald. *Gud, Verden Og Håpet : Innføring I Kristen Dogmatikk*. Oslo: Luther, 2015.

Hvalvik, Reidar. "Didache." <https://snl.no/Didache>.

Kelly, J. N. D. *Early Christian Doctrines*. 5. rev. ed. ed. London: Black, 1977.

Kirkerådet. https://kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km_05_1_10_saksorientering_nattverdsliturgi.pdf.

Gudstjeneste Med Veiledninger = Gudsteneste Med Rettleiingar. Gudsteneste Med Rettleiingar. 1. utgave. ed. Bergen: Eide forlag, 2020.

Reform Av Kirkens Gudstjenesteliv : Orientering Om Høringsdokumentene. Høringsdokument. Bokmål[utg.]. ed. Bergen,Oslo: Eide Den norske kirke ved Kirkerådet, 2008.

Kyndal, Erik. *Nadverlære Og Nadverfællesskab : Den Lutherske Nadverlære Kritisk Belyst Ud Fra Ny Testamente Og Den Økumeniske Samtale I Nutiden*. Gads Mosaik-Serie. København: Gad, 1984.

Kyrkan, Svenska. "Fira Nattvard - Brev Från Biskoparna Til Svenska Kyrkans Präster Och Församlingar." <https://www.svenskakyrkan.se/biskopsbrev/biskopsbrev-om-nattvarden>.

Langdridge, Darren, Sturle Danielsen Tvedt, and Petter Røen. *Psykologisk Forskningsmetode En Innføring I Kvalitative Og Kvantitative Tilnærminger*. Introduction to Research Methods and Data Analysis in Psychology. Trondheim: Tapir, 2006.

Lindberg, Carter. *The European Reformations*. 2nd ed. ed. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.

Lohse, Bernhard. *Martin Luther : An Introduction to His Life and Work*. Martin Luther : Eine Einführung in Sein Leben Und Sein Werk. Edinburgh: Clark, 1987.

Luther, Martin, Inge Lønning, and Tarald Rasmussen. *Verker I Utvalg : B. 2*. Vol. B. 2, Oslo: Gyldendal, 1979.

Verker I Utvalg : B. 5. Martin Luther Verker I Utvalg. Vol. B. 5, Oslo: Gyldendal, 1982.

Mæland, Jens Olav, and Arthur Berg. *Konkordieboken : Den Evangelisk-Lutherske Kirkes Bekjennelsesskrifter*. Ny norsk oversettelse. ed. Oslo: Lunde, 1985.

Peters, Edward F. "Luther and the Principle:Outside of the Use There Is No Sacrament." (1971). <http://www.ctsfw.net/media/pdfs/PetersLutherPrincipleOutsideUseNoSacrament.pdf>.

Rasmussen, Tarald, and Ola Tjørhom. *Reformasjonen I Nytt Lys*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2017.

Seim Turid Karlsen Elstad Hallgeir Universitetet i Oslo. "Økumenikk." <https://snl.no/%C3%B8kumenikk>.

Senn, Frank C. *Eucharistic Body* Fortress Press, 2017. Kindle.

Sentralbyrå, Statistisk. "Den Norske Kirke." https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_koetra.

Stausberg, Michael, and Steven Engler. *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Handbook of Research Methods in the Study of Religion. London: Routledge, 2011.

Wandel, Lee Palmer. *A Companion to the Eucharist in the Reformation*. Brill's Companions to the Christian Tradition. Vol. Vol. 46, Leiden: Brill, 2014.

The Eucharist in the Reformation : Incarnation and Liturgy. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

World Council of Churches, Faith, and Commission Order. *Dåp, Nattverd Og Embete*. Baptism, Eucharist, and Ministry. Oslo: Verbum, 1983.

Vedlegg 1

Nattverdspraksis

1. Hva gjør du med brød/oblat etter at nattverdsfeiringen er over?

- Spiser det opp
- Legger det tilbake i esken
- Oppbevarer det i egen eske
- Kaster det
- Annet

Hvis annet - beskriv

2. Hva gjør du med vin etter at nattverdsfeiringen er over?

- Heller den i vasken
- Drikker den opp
- Heller den på kirkeveggen
- Heller den på kirkegården
- Annet

Hvis annet - beskriv

3. Hvorfor har du valgt denne praksisen?

- Det er bare brød og vin
- Det er verdig vis
- Har ingen gjennomtenkt praksis
- Annet

Hvis annet - beskriv

4. Gi en kort teologisk refleksjon rundt din praksis

Øyvind Norderval
Postboks 1023 Blindern
0315 OSLO

Vår dato: 02.05.2018

Vår ref: 60430 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

Forenklet vurdering fra NSD Personvernombudet for forskning

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 20.04.2018.
Meldingen gjelder prosjektet:

<i>60430</i>	<i>Nattverdspraksis</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Øyvind Norderval</i>
<i>Student</i>	<i>Steffen Torsteinsen Aune</i>

Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet med vedlegg, vurderer vi at prosjektet er omfattet av personopplysningsloven § 31. Personopplysningene som blir samlet inn er ikke sensitive, prosjektet er samtykkebasert og har lav personvernulempe. Prosjektet har derfor fått en forenklet vurdering. Du kan gå i gang med prosjektet. Du har selvstendig ansvar for å følge vilkårene under og sette deg inn i veiledningen i dette brevet.

Vilkår for vår vurdering

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet
- krav til informert samtykke
- at du ikke innhenter [sensitive opplysninger](#)
- veiledning i dette brevet
- Universitetet i Oslo sine retningslinjer for datasikkerhet

Veiledning

Krav til informert samtykke

Utvalget skal få skriftlig og/eller muntlig informasjon om prosjektet og samtykke til deltakelse.
Informasjon må minst omfatte:

- at Universitetet i Oslo er behandlingsansvarlig institusjon for prosjektet
- daglig ansvarlig (eventuelt student og veileder) sine kontaktopplysninger
- prosjektets formål og hva opplysningene skal brukes til
- hvilke opplysninger som skal innhentes og hvordan opplysningene innhentes

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

- når prosjektet skal avsluttes og når personopplysningene skal anonymiseres/slettes

På nettsidene våre finner du mer informasjon og en veiledende mal for [informasjonsskriv](#).

Forskningsetiske retningslinjer

Sett deg inn i [forskningsetiske retningslinjer](#).

Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endrings skjema.

Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt

Ved prosjektslutt 15.06.2018 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Gjelder dette ditt prosjekt?

Dersom du skal bruke databehandler

Dersom du skal bruke databehandler (ekstern transkriberingsassistent/spørreskjemaleverandør) må du inngå en databehandleravtale med vedkommende. For råd om hva databehandleravtalen bør inneholde, se [Datatilsynets veileder](#).

Hvis utvalget har taushetsplikt

Vi minner om at noen grupper (f.eks. opplærings- og helsepersonell/forvaltningsansatte) har [taushetsplikt](#). De kan derfor ikke gi deg identifiserende opplysninger om andre, med mindre de får samtykke fra den det gjelder.

Dersom du forsker på egen arbeidsplass

Vi minner om at når du [forsker på egen arbeidsplass](#) må du være bevisst din dobbeltrolle som både forsker og ansatt. Ved rekruttering er det spesielt viktig at forespørsel rettes på en slik måte at frivilligheten ved deltakelse ivaretas.

Se våre nettsider eller ta kontakt med oss dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Vennlig hilsen

Marianne Høgetveit Myhren

Lis Tenold